

Ispitivanje integracije djece romske nacionalne manjine kroz pogled nastavnika u osnovnim školama u Međimurskoj županiji

Makovec, Barbara

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:547025>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-11**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

Integracija djece romske nacionalne manjine kroz pogled nastavnika u osnovnim školama u Međimurskoj županiji

Barbara Makovec

Mentor: dr. sc. Ksenija Klasnić, izv. prof.

Zagreb, rujan 2024.

Veliko hvala svim prijateljima koji su bili uz mene sve godine mog studiranja, a najveće hvala:

mentorici dr. sc. Kseniji Klasnić, izv. prof. na ukazanom povjerenju, omogućenoj realizaciji, pomoći i vodstvu prilikom pisanja ovog rada;

Lovri što me stalno uvjerava da sve mogu (ovaj rad je dokaz da si bio u pravu!) i potiče da budem bolja i samouvjerenija osoba;

Katarini, Mirni i Stelli što su i dalje uz mene;

Sari jer da nije bilo nje i poruke „nađemo se kod drva ispred faksa“, danas ne bih bila tu gdje jesam (posebno ti hvala za pomoć u svakom aspektu svega);

i na kraju hvala mojoj obitelji na neizmjerne podršci, ljubavi i vjerovanju u moj završetak tokom cijelog studiranja!

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. OBILJEŽJA ROMSKE NACIONALNE MANJINE U HRVATSKOJ S NAGLASKOM NA MEĐIMURSKU ŽUPANIJU.....	4
2.1. Demografska obilježja romske nacionalne manjine.....	5
2.2. Sociokulturna obilježja romske nacionalne manjine.....	6
2.3. Socioekonomska i društvena obilježja romske nacionalne manjine.....	7
2.3.1. Obrazovanje i integracija romske nacionalne manjine.....	7
2.3.2. Diskriminacija i segregacija romske nacionalne manjine	9
3. NACIONALNI PLAN ZA UKLJUČIVANJE ROMA, ZA RAZDOBLJE OD 2021. DO 2027. GODINE	10
3.1. Obrazovanje	10
3.2. Diskriminacija i integracija.....	11
3.3. Segregacija	12
4. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA.....	12
4.1. Uključivanje Roma u hrvatsko društvo.....	12
4.1.1. Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: identitet, socijalna distanca i iskustvo diskriminacije.....	12
4.1.2. Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: obrazovanje i zapošljavanje	13
4.1.3. Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: žene, mladi i djeca	14
5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	14
5.1. Predmet, cilj istraživanja i istraživačka pitanja	14
5.2. Metode i instrumenti istraživanja	15
5.3. Analiza podataka	16
5.4. Uzorak, provedba i problem istraživanja	17
6. REZULTATI I RASPRAVA	17
6.1. Obrazovanje	18
6.2. Integracija.....	28
6.3. Diskriminacija	34
7. OGRANIČENJA ISTRAŽIVANJA I PREPORUKE.....	40
8. ZAKLJUČAK	42
Literatura:.....	44
SAŽETAK	46
SUMMARY	46

1. UVOD

Unutar svake nacionalne države postoje različite etničke manjine koje se ne podudaraju s većinskim stanovništvom zbog različitih čimbenika poput kulture, jezika i načina života. Te etničke manjine tvore nacionalnu manjinu unutar države. Prema podacima Vlade Republike Hrvatske iz 2014. godine, u Republici Hrvatskoj postoje 22 nacionalne manjine, od kojih ima najviše Srba (123 892, 3,20%), Bošnjaka (24 131, 0,62%) i Roma (17 980, 0,46%). Ostale manjine koje su prisutne u Hrvatskoj su Albanci, Austrijanci, Bugari, Crnogorci, Česi, Mađari, Makedonci, Nijemci, Poljaci, Rumunji, Rusi, Slovaci, Slovenci, Talijani, Turci, Ukrajinci, Vlasi i Židovi. Republika Hrvatska dijeli se na 21 županiju, od kojih je Međimurska županija najmanja u državi sa svega 729km², ali je zato najgušće naseljena županija u cijeloj državi. Prema popisu stanovništva iz 2021. godine, Međimurska županija sveukupno ima 105 250 stanovnika, od čega je 95 069 Hrvata (90,33%), 216 Albanaca, 8 Austrijanaca, 92 Bošnjaka, 18 Crnogoraca, 22 Čeha, 43 Mađara, 47 Makedonaca, 40 Nijemaca, 6 Poljaka, dok je Roma 6 954, 9 Rumunja, 118 Rusa, 5 Rusina, 10 Slovaka, 407 Slovenaca, Srba 187, 10 Talijana, 53 Ukrajinaca, 8 Židova i 291 ostale narodnosti (Vlada Republike Hrvatske, 2014).

Prema definiciji Vlade Republike Hrvatske¹, ranjive skupine stanovništva mogu se definirati kao one skupine društva koje su izložene većem riziku od siromaštva i socijalne isključenosti po pitanju gotovo svih segmenata, poput ekonomskog statusa, obrazovanja, zdravstvenog stanja, dobi, identifikacije (nacionalne/etničke/rasne/vjerske manjine, spolne i rodne manjine) i slično. Jednu od najranjivijih skupina na području Hrvatske čini romska nacionalna manjina i to u pogledu diskriminacije i socijalne isključenosti koje rezultiraju nezavršenim osnovnoškolskim ili srednjoškolskim obrazovanjem. Žive u lošim stambenim uvjetima i većinom su nezaposleni.

¹ *Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj (2014. - 2020.)*, (2014). Zagreb: Radna skupina za izradu i praćenje provedbe strategije borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti. URL: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Strategije/Strategija%20borbe%20protiv%20siroma%C5%A1tva.pdf>, (13.07.2024)

Po analizama iz prethodnih godina, romsko stanovništvo pozitivno utječe na pokazatelje prirodnog kretanja ukupnog stanovništva Međimurske županije, unatoč njihovoj relativno maloj zastupljenosti. No ipak, romsko stanovništvo negativno utječe na kvalitativna strukturalna obilježja sveukupnog stanovništva Međimurske županije. Analizom stope nataliteta isključivo romskog stanovništva, vidi se da premašuju zabilježene vrijednosti za sveukupno stanovništvo Međimurske županije (Šlezak, 2010).

Romi u velikoj mjeri utječu na prirodno kretanje ukupnog stanovništva Međimurske županije jer u svim općinama, gradovima i selima u kojima su prisutni, pridonose porastu vrijednosti promatranih pokazatelja, odnosno smanjuju negativna demografska obilježja. Prema podacima popisa stanovništva iz 2010. godine, Romi su činili oko 4,6% stanovništva Međimurske županije, odnosno 5 500 Roma je bila najbrojnija nacionalna manjina u Međimurskoj županiji (Šlezak, 2009). Ako usporedimo podatke iz 2010. godine i iz 2021. godine, vidimo kako je broj Roma u 11 godina narastao za 1 454 stanovnika. Možemo zaključiti kako je rast njihove relativne zastupljenosti brži od prirodnog porasta, stoga se nagađa kako bi kroz 20-ak godina, Romi dosegli udio od 10% u sveukupnom stanovništvu Međimurske županije (Šlezak, 2013).

Prema Šlezaku (2009), još uvijek prevladava nepismenost kod većine romske populacije, odnosno nepoznavanje hrvatskog standardnog jezika, no u posljednje se vrijeme primjećuje redovitije pohađanje te uspješnije završavanje osnovne škole. Osnovna škola je za djecu romske nacionalne manjine mjesto uspostave međudnosa s većinskim stanovništvom. No ipak, učenici romske nacionalne manjine vrlo često, bez opravdanja, izostaju s nastave. Većina njih nakon petnaeste godine odustane od školovanja, pa rijetki odlaze u srednju školu, a još rjeđi odlaze na fakultet (Šlezak, 2009).

Neizostavan životni proces svakog pojedinca jest obrazovanje i ono je u Hrvatskoj, kada je riječ o osnovnoškolskom obrazovanju u trajanju od 8 godina, obavezno. Glavni ciljevi osnovnoškolskog obrazovanja su osiguranje širokog općeg obrazovanja i odgoja kojima učenici stječu osnovna znanja koja su im potrebna za normalan život, otvara im mogućnost za daljnje obrazovanje te se sprječavaju odgojno-obrazovne diskriminacije i društvene marginalizacije (Eurydice, 2023).

U Hrvatskoj su odgoj i obrazovanje nacionalnih manjina regulirani kroz tri modela² koji omogućuju da svi pripadnici nacionalnih manjima sudjeluju u odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu svoje nacionalne manjine. Ti modeli su: model A, model B i model C. Model A predstavlja izvođenje cjelokupne nastave na jeziku i pismu nacionalne manjine, uz obvezno učenje hrvatskog jezika u istom broju sati u kojem se uči jezik manjine. Navedeni se model provodi u posebnim ustanovama, ali ga je isto tako moguće provesti u ustanovama s nastavom na hrvatskom jeziku u posebnim odjelima s nastavom na jeziku i pismu manjine. Kod modela B nastava se izvodi dvojezično, što znači da se predmeti prirodne grupe uče na hrvatskom jeziku, a predmeti društvenih grupa na jeziku nacionalne manjine. Model se provodi u ustanovama s nastavom na hrvatskom jeziku, ali u posebnim odjelima. Posljednji model je model C po kojem se nastava izvodi na hrvatskom jeziku uz dodatne školske sate (2-5 školska sata) namijenjene njegovanju jezika i kulture nacionalne manjine.

Prema Uredu za ljudska prava i prava nacionalnih manjina³, povećan je obuhvat romske djece u integrirani predškolski odgoj, kao i u program predškole, učenika u redovno osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje te studenata u visokoškolsko obrazovanje kao i obuhvat učenika i studenata Roma u učeničke/studentske domove. Osigurano je sufinanciranje roditeljskog udjela za djecu pripadnika romske nacionalne manjine koja su uključena u integrirani predškolski odgoj i obrazovanje.

Ipak, svaka se nacionalna manjina svakodnevno susreće s predrasudama u poslovnom, ali i u društvenom aspektu života, koje su zasnovane na stereotipima, odnosno na generalizaciji i stvaranju metonimija. To su generalni stavovi koji ne uzimaju u obzir individualne razlike (Šlezak, Šakaja, 2012). Predrasude su unaprijed prihvaćena mišljenja o nečemu, koja ne moraju nužno biti negativna jer postoje i pozitivne predrasude. Isto tako, predrasude nisu uvijek pogrešne, ali nisu ni uvijek istinite ili točne. U ovom kontekstu uočava se pojava socijalnih predrasuda koje za sobom povlače stvarne posljedice zbog upravljanja

² *Odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu kojim se služe*, (2024). Vlada Republike Hrvatske. Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. URL: <https://ljudskaprava.gov.hr/nacionalne-manjine/polozej-i-prava-pripadnika-nacionalnih-manjina-u-republici-hrvatskoj/odgoj-i-obrazovanje-na-jeziku-i-pismu-kojim-se-sluze/621>, (13.07.2024.)

³ *Odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu kojim se služe*, (2024). Vlada Republike Hrvatske. Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. URL: <https://ljudskaprava.gov.hr/nacionalne-manjine/polozej-i-prava-pripadnika-nacionalnih-manjina-u-republici-hrvatskoj/odgoj-i-obrazovanje-na-jeziku-i-pismu-kojim-se-sluze/621>, (13.07.2024.)

socijalnim ponašanjem jer one očekuju određeno ponašanje. Drugim riječima, socijalne predrasude strukturalno i procesualno definiraju socijalne odnose. Stereotipi su vrsta predrasuda gdje se nekoj skupini pripisuju značajke, bilo pozitivne ili negativne, što znači da su te značajke zajedničke svim članovima te skupine pa se od njih očekuje određeno zajedničko ponašanje (Heinz-Günther Stobbe, 1996).

2. OBILJEŽJA ROMSKE NACIONALNE MANJINE U HRVATSKOJ S NAGLASKOM NA MEĐIMURSKU ŽUPANIJU

Romi su pripadnici naroda indijskog podrijetla te su nastanjeni po cijelom svijetu, a ponajviše u Istočnoj Europi. Zbog toga su Romi kroz povijest bili i ostali društveno marginalna, slabo uključena etnička skupina koja se bori s prostornom distancom i segregacijom, kako u Međimurskoj županiji, tako i u cijeloj Hrvatskoj pa i šire. Iako naziv „Rom“ na romskom jeziku znači „čovjek“, većinska populacija koji nisu Romi ih često nazivaju *Ciganima* jer su pod tim nazivom prvi put bili zabilježeni u Bizantu, a danas taj naziv služi kao pogrdno ime za Roma. Romska plemena, klanovi ili skupine imaju imena dobivena iz zanata kojim su se bavili, iako je danas rijetkost da se pleme bavi isključivo zanatom prema kojem je dobilo ime. Tako postoje Kalderaši / Kotlari, Ursari / Mečkari, Aurari / Zlatari, Bajaši / Rudari, i sl. (Novak, 2004).

Međimurski Romi porijeklom su iz prostora Rumunjske, a pripadaju skupini Roma Koritara. Ime su dobili prema zanatu izrade predmeta od drva. Razlikuju se od većine hrvatskih Roma jer govore *ljimba d bjaš* jezikom, zbog kojeg se nazivaju Bajašima. Neki smatraju da je *ljimba d bjaš* jedan od rumunjskih dijalekta romskog jezika, dok drugi smatraju kako je riječ o starorumunjskom dijalektu kojeg su Romi preuzeli kroz povijest, odnosno za vrijeme boravka na prostoru današnje Rumunjske. Današnjim je Romima osnovni element identiteta jezik kojim govore, stoga se Bajaši smatraju etničkim identitetom, dok se naziv Koritari više gotovo i ne koristi (Šlezak, 2009).

Neprihvatanje i nepoštivanje Roma nije proizašlo iz modernog doba, već ono traje od kada su Romi počeli migrirati Europom i predstavljati svoju kulturu, običaje i zanate (Novak, 2004). Ipak, danas su romske zajednice prihvaćene i priznate kao transnacionalne etničke skupine bez matične države, iako se teoretičari dugo nisu slagali oko sociopolitičkih odrednica identiteta Roma. No ni danas njihov društveni status u nacionalnim europskim državama nije kakav bi trebao biti. Negativni društveni trendovi koji, u današnje vrijeme, prate položaj Roma mogu se podijeliti na asimilaciju, koja se događa na razini društvenih odnosa s Romima, a podrazumijeva uklapanje pripadnika manjinske nacionalne zajednice s općom ne-manjinskom populacijom, i na segregaciju, odnosno marginalizaciju Roma koju uočavamo promatrajući romsku zajednicu kao društvenu skupinu. Ovdje se može koristiti i pojam višestruke marginalizacije u koju spadaju ekonomska, kulturna, prostorna i socijalna marginalizacija Roma u društvu. Segregacija je prisutna zbog načina života kojim Romi žive i tradicionalnog stava većinskog stanovništva prema Romima. Oni su sačuvali kulturološki identitet i oduprli se procesu asimilacije, no zbog toga je otežana njihova integracija u društvo (Novak prema Hoblaju, 2004).

Nepostojanje standardnog romskog jezika i pisma, usmeni karakter kulture i izostanak sedentarnog načina života jedna su od glavnih uzroka dvojbi oko definiranja Roma kao etničke zajednice i njihove kulture kao takve. Romi se nisu uklapali u klasične teorijske kalupe i obrasce te sa svojim specifičnostima nisu zadovoljili kriterije kojima se određuje identitet europskih etničkih skupina (Posavec, 2000).

2.1. Demografska obilježja romske nacionalne manjine

Prema popisu stanovništva Vlade Republike Hrvatske iz 2021. godine, u Republici Hrvatskoj ima sveukupno 3 871 833 stanovnika, od kojih su 3 547 614 Hrvata, što čini 91,63% ukupne populacije. Preostalih 324 219, odnosno 8,37% stanovništva čine nacionalne manjine od kojih je 17 980, odnosno 0,46% Roma. Romi su jedna od 22 nacionalne manjine koje su priznate u Ustavu Republike Hrvatske (Škiljan, Babić, 2014). Od ukupno 25 gradova i općina Međimurske županije, Romi su značajnije zastupljeni u 11 administrativnih jedinica gdje uglavnom žive u zasebnim romskim naseljima odvojeni od većinskoga stanovništva (Šlezak, 2009). Međimursku županiju čini 105 250 stanovnika od kojih je 95 069 (90,33%) Hrvata, a ostalo su manjine među kojima su Romi sa 6 954 (6,61%) stanovnika. U Međimurju

6 914 (6,57%) stanovnika smatra romski kao materini jezik (Vlada Republike Hrvatske, 2014).

Glavna su demografska obilježja romske nacionalne manjine u Međimurskoj županiji visoka stopa prirodnog prirasta, što je rezultat kombinacije visoke stope nataliteta i relativno niske stope mortaliteta te visoka stopa fertiliteta koja je često povezana s kulturnim normama i socioekonomskim uvjetima u kojima živi romska zajednica. Osim visoke stope nataliteta u obitelji i zajednici, rano stupanje u brak jedno je od duboko ukorijenjenih obilježja romske kulture. Osim visokog prirasta, jedno od glavnih obilježja romske naseljenosti jest prostorna segregacija. Romi uglavnom žive u zasebnim, nacionalno homogenim dijelovima naselja koji su prostorno odvojeni od ostatka statističkog naselja kojemu pripadaju. To su zapravo zaselci koji su prostorno odvojeni od naselja kojima administrativno pripadaju. Iako žive u svojim zaselcima, mogu se naći i na kraju slijepih ulica nekih sela. Njihova je segregacija najuočljivija kroz prizmu prostornog smještaja populacije unutar svakog naselja, a naselja s većim brojem Roma prostorno su polarizirana (Šlezak, 2009).

2.2. Sociokulturna obilježja romske nacionalne manjine

Unatoč modernizacijskim procesima, romska zajednica zadržava mnoge svoje tradicionalne običaje i norme. To uključuje specifične obiteljske običaje, rituale i društvena pravila koja utječu na svakodnevni život. Tu se javlja i snažan osjećaj solidarnosti i grupnog identiteta. No ipak, Romi su suočeni s dvostrukim pritiscima i sociokulturnim očekivanjima. Od njih se očekuje da se prilagode normama većinske kulture odnosno da se asimiliraju, a istovremeno se moraju ponašati u skladu sa svojom kulturom (Šućur, 2004). Kao što je navedeno, visoka stopa nataliteta i rano stupanje u brak tradicionalno je nasljeđe romske zajednice što rezultira ranim prekidanjem obrazovanja i redukcijom adolescencije i mladosti. Osim navedenog, na obrazovanje još utječu socijalna isključenost kao što su diskriminacija i segregacija unutar obrazovnog sustava, ali i ne poticanje obrazovanja unutar zajednice i obitelji (Šućur, 2000).

Nomadizam je također jedna od najpoznatijih osobina romske tradicije koji je imao funkciju sprečavanja gubitka njihovog etničkog identiteta. Zbog takvog načina života, bili su primorani raditi specifična zanimanja koja su iziskivala prostornu pokretljivost te su se s vremenom razvile odgovarajuće norme, običaji i tipovi ponašanja koji su oblikovali njihovu tradiciju. Unatoč navedenom, danas većina Roma ne prakticira nomadski način života zbog sedentarizacije. Osim nomadizma koji je za sobom vukao negativna povezivanja s devijacijom i kriminalitetom, prisutna je još jedna aktivnost koja nije odobrena od strane društva, a to je prosjačenje. Ono je karakteristično za žene i djecu pa se među općom populacijom stvara mišljenje kako je prosjačenje rezultat njihovog načina života, a ne rezultat ekonomske prisile (Šućur, 2000).

Bez obzira na sedentarizaciju, na Rome se vršio pritisak da se odreknu svoje kulture. Istodobno se sprečavala i ograničavala njihova integracija zbog socijalne i etničke distance, ali i zbog stigmi i predrasuda koje uočavamo i danas. Usprkos pritisku, Romi su zadržali svoj način života, no prihvaćali su običaje, religiju i tradiciju većinske populacije. Njihovo kulturno prilagođavanje bilo je otežano jer nisu bili dio modernizacijskih procesa (Šućur, 2000).

2.3. Socioekonomska i društvena obilježja romske nacionalne manjine

Romsku nacionalnu manjinu u Hrvatskoj, pogotovo u Međimurskoj županiji, obilježava visoka stopa nezaposlenosti. Romi često spadaju u najsiromašniji sloj društva što je djelomično posljedica niske razine obrazovanja, nedostatak stručnih vještina i diskriminacije na tržištu rada (Šlezak, 2010).

2.3.1. Obrazovanje i integracija romske nacionalne manjine

Djeca romske nacionalne manjine imaju znatno niže stope upisa i završetka osnovne škole u usporedbi s ostatkom populacije, a razlozi uključuju kako socioekonomske, tako i kulturne prepreke poput potrebe za fizičkim radom kod kuće i nedostatak podrške u obrazovanju od članova obitelji i zajednice. Osim navedenog, kod djece romske nacionalne manjine postoji visoka stopa napuštanja školovanja što je posljedica niza čimbenika među kojima su siromaštvo, društvena isključenost, diskriminacija, ali i segregacija u školi (Potočnik et al., 2020).

Većina djece romske nacionalne manjine prije upisa u osnovnu školu često nemaju omogućeno predškolsko obrazovanje pa nisu dovoljno pripremljena za formalno obrazovanje. Ono im je potrebno jer im hrvatski nije materinji jezik pa se i tu javljaju dodatne prepreke kod njihovog obrazovanja jer ne razumiju gradivo, ne mogu imati normalnu interakciju s nastavnicima ili drugim učenicima i općenito im je otežano praćenje nastave zbog nerazumijevanja jezika. Škole u Hrvatskoj koje pohađaju djeca romske nacionalne manjine, često nemaju dovoljno resursa za rad s djecom iz različitih socijalnih i kulturnih sredina. Konkretnije, postoji nedostatak specijaliziranih nastavnika i nedostatak prilagođenih nastavnih materijala i programa koji bi mogli biti od pomoći pri boljoj i uspješnijoj integraciji djece romske nacionalne manjine u obrazovni sustav. Djeca romske nacionalne manjine češće se susreću sa segregacijom u školi, što rezultira smještanjem učenika romske nacionalne manjine u posebne razrede ili pak škole sa smanjenim obrazovnim standardima. Time se pojačava osjećaj socijalne isključenosti i smanjuje se očekivanje obrazovnih ishoda i daljnjeg školovanja. No ipak, postoje različiti planovi i programi podrške kojima je cilj poboljšanje osnovnoškolskog obrazovanja djece romske nacionalne manjine, ali i smanjenje stope ranog napuštanja školovanja pod što spada pružanje dodatne nastave i podrške u učenju kao i uključivanje romskih asistenata u nastavni proces (Potočnik et al., 2020).

Prema Šlezaku (2010), tradicionalna obrtnička zanimanja za koja se kvalificiraju pripadnici romske nacionalne manjine zahtijevaju ranu praksu, odnosno ne iziskuju dugotrajno školovanje jer se time narušava dinamika unutar njihove zajednice. Neosposobljenost Roma za kvalificirani posao vodi do visoke stope nezaposlenosti. No postoji i pretpostavka da je značajno niska stopa zaposlenosti kod Roma isključivo zbog određenih oblika diskriminacije, ali i zbog toga što Romima više odgovara kada su nezaposleni jer primaju socijalnu pomoć kako bi uzdržavali obitelj. Ipak, ovakav tip pomoći pruža samo prividnu sigurnost jer sama pomoć ne osigurava dugoročnu ekonomsku održivost niti je dovoljna da bi se spasili od siromaštva. Kao što je navedeno, romska populacija najčešće živi u lošim stambenim uvjetima, uglavnom bez osnovne infrastrukture poput vode, struje i kanalizacije, što rezultira otežanom pristupu obrazovanju i daljnjem zapošljavanju pa se samim time smanjuje ekonomska mobilnost, a povećava se rizik za dugotrajno siromaštvo (Šlezak, 2010).

Moglo bi se reći kako socijalna zaštita i vrijednost socijalnih primanja za Rome nije u skladu sa željom za podizanjem kvalitete životnog standarda jer sa socijalnom pomoći mogu preživjeti tekući mjesec. Sveukupna situacija ima negativan učinak, ne samo na obrazovnu strukturu romskog stanovništva, već i na ukupno stanovništvo Međimurske županije. Porastom broja romskog stanovništva u Međimurju može ostaviti negativne posljedice na obrazovnu strukturu cjelokupne županije te se kao jedno od rješenja nameće ulaganje i zalaganje za obrazovanje Roma. Rješavanjem problema niske obrazovanosti bi posljedično utjecalo na uspješniju integraciju romske zajednice u društvo (Šlezak, 2010).

2.3.2. Diskriminacija i segregacija romske nacionalne manjine

Diskriminacija romske nacionalne manjine u Hrvatskoj prisutna je na nekoliko razina. Unatoč tome što zakoni na papiru štite prava nacionalnih manjina, ti se zakoni rijetko provode na lokalnim razinama. Problemi su u većim naseljima više uočljivi gdje dolazi do diskriminacije na temelju rase pripadnosti koja se dalje grana na ostale vrste diskriminacije. Već je navedeno da je romska nacionalna manjina diskriminirana u školama, pri zapošljavanju i kod javnih socijalnih usluga, no diskriminacija može biti i verbalna, bilo da je od strane pojedinaca ili određenih skupina. Osim diskriminacije, u Međimurskoj županiji se prakticira i socijalna distanca prema romskoj nacionalnoj manjini. Ona se u većini slučajeva pretvara u stigmatizaciju iz koje slijede fizički obračuni i segregacija s rasističkim elementima (zabrana ulaska u hotele, kafiće, kladionice...) (Škiljan, Babić, 2014).

U Međimurskoj županiji moguće je uočiti jednu od najvećih prostornih segregacija pripadnika romske nacionalne manjine naspram većinskog stanovništva. Segregacija se na županijskoj razini odnosi na neravnomjernu rasprostranjenost romske manjine po općinama ili gradovima Međimurske županije, dok se na lokalnoj razini uočava sklonost odabira naselja za stanovanje gdje postoji prisutnost nacionalno-homogenog djela naselja. No, prostorna segregacija je rezultat segregacijskih i diskriminacijskih odnosa kroz cijelu povijest Roma u Europi. Zbog njihovog neprihvatanja u Međimurju krajem 19. i početkom 20. stoljeća, Romi su bili prisiljeni naseljavati se izvan postojećih naselja, no s rastom nataliteta su pojedini romski zaselci uspjeli preći broj stanovništva u nekim hrvatskim selima (Šlezak, 2009).

Kao primjer diskriminacije i segregiranih razreda treba spomenuti aferu iz 2010. godine u selima Macinec, Podturen i Orehovica, kada su u osnovnim školama navedenih mjesta formirani segregirani razredi za petnaest učenika djece romske nacionalne manjine, čiji su roditelji, također pripadnici romske nacionalne manjine iz Kuršanca, Orehovice, Podturena i Trnovca (Paraga), tužili osnovne škole za rasnu diskriminaciju i kršenje prava za školovanje. Tri godine prije navedenog slučaja, Ustavni sud Republike Hrvatske donio je odluku kako segregirani razredi u međimurskim osnovnim školama, za Rome prvih razreda koji ne znaju pričati niti pisati hrvatski jezik, ne označavaju njihovu segregaciju i diskriminaciju, već oni predstavljaju jedno od rješenja za integraciju Roma u društvo. No ipak, Europski sud za ljudska prava 2010. godine zaključio je kako naveden čin nije bio opravdan jer nije bila osigurana dovoljna briga za potrebe djece romske nacionalne manjine (Škiljan, Babić, 2014).

3. NACIONALNI PLAN ZA UKLJUČIVANJE ROMA, ZA RAZDOBLJE OD 2021. DO 2027. GODINE

Nacionalni plan postavlja strateški okvir za uključivanje, sudjelovanje i jednakost pripadnika romske nacionalne manjine u Hrvatskoj. On obuhvaća područja bitnima za ovaj rad, a to su područje obrazovanja, diskriminacije, integracije i segregacije.

3.1. Obrazovanje

U okviru Nacionalnog plana za uključivanje Roma za razdoblje od 2021. do 2027., za 2021-2022. godinu, cilj obrazovnih mjera jest osigurati učinkovit i jednako kvalitetan pristup u obrazovanju romskoj nacionalnoj manjini. Fokus je na smanjenju ranog napuštanja školovanja te povećanju sudjelovanja djece romske nacionalne manjine u predškolskom, osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju. Uvedene su mjere za poboljšanje pristupa stipendijama i drugim oblicima financijske potpore kako bi se romska djeca potaknula na nastavak školovanja. Potiče se obrazovanje na materinjem jeziku gdje je uključena romska kultura kao sredstvo očuvanja identiteta, a provode se i programi za senzibilizaciju nastavnika i učenika kako bi se smanjile predrasude i diskriminacije u obrazovnom, ali i u životnom okruženju. Jedne od mjera uključuju osiguravanje besplatnih školskih obroka djeci romske nacionalne manjine jer se prepoznaje važnost osnovnih potreba za njihovu uspješnost u obrazovanju, a koju možda ne dobivaju kod kuće. Planirane su i aktivnosti za podršku

roditeljima romske djece, uključujući savjetovanje i osnaživanje za aktivno sudjelovanje u obrazovnom procesu njihove djece.

3.2. Diskriminacija i integracija

Borba protiv diskriminacije prema romskoj nacionalnoj manjini jedan je od ključnih prioriteta Nacionalnog plana za uključivanje Roma, za razdoblje od 2021. do 2027., za 2021-2022. godinu. Planirane su mjere za smanjenje broja Roma koji su doživjeli diskriminaciju i zločine iz mržnje kroz jačanje sigurnosti u zajednici, osnaživanje provedbe međunarodnih dokumenata o zaštiti prava Roma i promicanje pozitivnog govora o romskoj nacionalnoj manjini. Planirano je povećanje broja sudionika u programima koji se bore protiv anti-romske retorike i govora mržnje, podržavaju se programi očuvanja tradicijske kulture romske nacionalne manjine kako bi se povećala vidljivost i prihvaćanje romske nacionalne manjine u društvu. Uključivanje Roma u donošenje odluka, posebno kroz jačanje kapaciteta romskih organizacija, također je dio strategije za smanjenje diskriminacije i promicanje ravnopravnosti. Aktivnosti uključuju i poticanje međukulturalnog dijaloga i promociju multikulturalnosti kao sredstvo borbe protiv diskriminacije

Fokus je na poticanju društvene kohezije i participacije Roma u javnom životu. Plan predviđa poticanje suradnje između romskih organizacija i institucija, kao i osnaživanje kapaciteta romskih zajednica kroz razne aktivnosti i edukacije. Potiče se sudjelovanje romske nacionalne manjine u donošenju odluka, posebno kroz njihovu uključenost u lokalne i regionalne odbore. Putem zajedničkih kulturnih i sportskih aktivnosti, potencijalno će se smanjiti socijalna distanca i ojačat će se socijalna inkluzija romske nacionalne manjine. Planirano je i povećanje vidljivosti romske kulture i tradicije kroz organizaciju manifestacija i javnih događanja koji promoviraju multikulturalnost. Uključivanje Roma u društveni, kulturni i politički život smatra se ključnim za postizanje dugoročne integracije i smanjenje društvenih razlika između Roma i većinskog stanovništva.

3.3. Segregacija

Segregacija Roma, pogotovo u obrazovnom, ali i demografskom kontekstu, predstavlja jedan od najvećih izazova u integraciji romske nacionalne manjine. Prostorna segregacija često je povezana s lošim uvjetima stanovanja i ograničenim pristupom osnovnim infrastrukturama što dodatno otežava pristup obrazovanju i budućem tržištu rada. Akcijski plan ima za cilj smanjiti prostornu i socijalnu segregaciju. Jedna od mjera je osiguravanje dostupnosti desegregiranog stanovanja i kvalitetnih socijalnih usluga. Ovdje se planiraju pilot projekti koji će omogućiti pružanje usluga u zajednicama s većinskim romskim stanovništvom, a s ciljem osnaživanja romske nacionalne manjine i poboljšanja odnosa između romskog i većinskog stanovništva. Osim toga, edukacija i svijest većinskog stanovništva o problemima segregacije važan su dio strategije za smanjenje predrasuda i izgradnju kohezivnijeg društva.

4. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

4.1. Uključivanje Roma u hrvatsko društvo

Istraživanja „Uključivanje Roma u hrvatsko društvo“ su se provodila u sklopu Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske. Rezultati su objavljeni u sklopu šest publikacija. U ovom radu koristimo podatke dobivene iz tri publikacije: Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: identitet, socijalna distanca i iskustvo diskriminacije (Rašić et al., 2020); Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: obrazovanje i zapošljavanje (Potočnik et al., 2020); Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: žene, mladi i djeca (Klasnić, Kunac, Rodik, 2020).

4.1.1. Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: identitet, socijalna distanca i iskustvo diskriminacije

Romska nacionalna manjina u Hrvatskoj često doživljava diskriminaciju u gotovo svim aspektima svakodnevnog života. Ona se može manifestirati u obrazovnom sustavu, na tržištu rada, u zdravstvenim uslugama, ali i u pristupu kod javnih i socijalnih usluga. Diskriminacija u obrazovnom sustavu uključuje segregaciju razreda u osnovnim školama, odnosno posebne razrede gdje nastavnici imaju niža očekivanja za uspjeh učenika, što uključuje nejednak pristup obrazovanju. Ograničavaju se obrazovne mogućnosti djece romske nacionalne manjine i doprinosi se začaranom ciklusu socijalne isključenosti. Osim u

obrazovanju, romska nacionalna manjina često se susreće s nemogućnošću zapošljavanja zbog njihove etničke pripadnosti, unatoč ispunjavanju svih potrebnih uvjeta za posao. Ako pak se zaposle to je uglavnom u nepovoljnim uvjetima s nižim plaćama u odnosu na opću populaciju. Navedeno rezultira osjećajem isključenosti i smanjenjem motivacije za integraciju u društvo na bilo kojoj razini. Osim navedenog, zajednica romske nacionalne manjine često se nalazi na društvenim marginama zbog čega imaju ograničenu mogućnost za ekonomsku, kulturnu i socijalnu integraciju. Oni koji se pokušaju integrirati u opću populaciju, doživljavaju probleme u očuvanju vlastitog identiteta. Napravljene su brojne inicijative usmjerene na poboljšanje integracije romske nacionalne manjine u društvo, no autori ističu da su često fragmentirane i nedovoljno koordinirane što smanjuje pozitivan utjecaj na životne uvjete romske nacionalne manjine (Rašić et al., 2020).

4.1.2. Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: obrazovanje i zapošljavanje

Istraživanje koje je provedeno u sklopu Ecorys Hrvatska d.o.o. i Centra za mirovne studije uz suradnju Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske, pokazuje najdetaljnije rezultate u tom području. Neke od glavnih prepreka u obrazovanju djece romske nacionalne manjine su nepovoljni materijalni i financijski uvjeti, javljaju se izazovi u ostvarivanju formalnih uvjeta pristupu predškolskom odgoju, ali i prekratko trajanje predškolskog odgoja, što rezultira minimalnom napretku u provođenju mjera ranog razvoja djeteta. Subjektivne razloge zbog kojih djeca ne sudjeluju u predškolskom odgoju treba maksimalno ublažiti, ali i osvješćivati Rome o važnosti razvoja djeteta u ranom djetinjstvu, pogotovo u pogledu vršnjačke socijalizacije i razvoja vještina potrebnih za pristup osnovnoškolskom obrazovanju. S prostornom segregacijom romske populacije, koja utječe na kvalitetu, pristup i redovnost sudjelovanja u nastavi, javlja se i segregacija u obrazovanju što se nastavlja na diskriminaciju djece romske nacionalne manjine od strane nastavnika i vršnjačke djece (Potočnik et al., 2020).

4.1.3. Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: žene, mladi i djeca

Osnovnoškolsko obrazovanje romske djece u Hrvatskoj suočeno je s brojnim izazovima. Prema istraživanju, znatan broj romske djece ne završava osnovnu školu, što ograničava njihove mogućnosti za daljnje školovanje i zapošljavanje. Osnovna škola ključna je institucija za odgoj i integraciju romske djece, ali se suočava s problemima kao što su nedovoljna priprema djece za početak školovanja zbog slabog predškolskog obrazovanja, slaba suradnja između vrtića, roditelja i škole te jezične barijere, zbog toga što mnoga romska djeca imaju ograničeno znanje hrvatskog jezika na početku školovanja. Nedostatak integracije u predškolski sustav dodatno otežava prilagodbu djece na školske obveze, a također je prisutna niska razina radnih i higijenskih navika među djecom. Predloženi su različiti modeli osnovnoškolskog obrazovanja koji bi bolje odgovarali potrebama romske djece, uključujući dvojezične programe koji bi omogućili usvajanje i očuvanje romskog jezika, kao i specifične obrazovne programe unutar ili u blizini romskih naselja (Klasnić, Kunac, Rodik, 2020).

5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

5.1. Predmet, cilj istraživanja i istraživačka pitanja

Predmet istraživanja za potrebe ovog diplomskog rada jest integracija djece romske nacionalne manjine iz perspektive nastavnika u osnovnoškolsko obrazovanje Međimurske županije. U ovom diplomskom radu pojam nastavnici odnosi se na učitelje u osnovnim školama i na nastavnike u srednjim školama. Ciljevi rada bili su istražiti pogled nastavnika na stanje integracije djece romske nacionalne manjine u razredima u međimurskim osnovnim školama te utvrditi ima li razlike u odgojno-obrazovnim metodama nastavnika tijekom provođenja nastavnog programa, ako uspoređujemo razrede u kojima su djeca romske nacionalne manjine prisutna i u kojima nisu. Uz navedeno, istraživanje ispituje i obrazovna postignuća koja dosežu djeca romske nacionalne manjine u osnovnim školama u kojima rade sugovornici, kao i diskriminatorna ponašanja prema djeci romske nacionalne manjine bilo od strane druge djece ili pak zaposlenika u školi.

Istraživačka pitanja:

- Koja obrazovna postignuća su postigli učenici romske nacionalne manjine u usporedbi s općom populacijom?
- Kakav je odnos socioekonomskih okolnosti učenika djece romske nacionalne manjine i njihovih obrazovnih postignuća?
- Na koji način društvene okolnosti utječu na djecu romske nacionalne manjine na njihovu integraciju u obrazovanje i društvo?
- U kojim aspektima obrazovanja je vidljiva diskriminacija prema djeci romske nacionalne manjine u osnovnim školama Međimurske županije?
- Na koji način mogu običaji i kultura romske nacionalne manjine utjecati na obrazovanje njihove djece?

5.2. Metode i instrumenti istraživanja

U istraživanju je korištena kvalitativna metodologija u kojoj se koriste metode intervjua pomoću kojih se analiziraju iskustva i dobivene informacije (Buljan, 2021). Istraživanje je provedeno koristeći metodu polustrukturiranog intervjua jer omogućuje slobodu izražavanja sudionika, što znači da ne ograničava sudionika u davanju odgovora na temelju vlastitih iskustava, u ovom slučaju iskustva s podučavanjem djece romske nacionalne manjine u osnovnim školama Međimurske županije. Intervjui su trajali između 20 i 50 minuta, što je u prosjeku 30-ak minuta po sugovorniku. Sugovornici su bili regrutirani preko osobnog poznanstva istraživačice, koji su dalje metodom snježne grude proširili uzorak na nastavnike iz svojih, ali i drugih osnovnih škola koji također predaju djeci romske nacionalne manjine.

Prije samog intervjua istraživačica je postavila općenita pitanja koja su joj služila za lakšu kategorizaciju i obradu dobivenih odgovora. Ta pitanja su se sastojala od podataka poput dobi, spola, mjesta rada, predaje li sugovornik razrednu nastavu ili određeni predmet, ako predaje određeni predmet, koji i koje sve razrede, zatim koliko dugo rade u navedenoj osnovnoj školi i koliko im je ukupna godina radnog staža u nastavi neovisno jesu li ranije predavali djeci romske nacionalne manjine ili ne. Neki sudionici istraživanja imaju razrede u kojima se nalaze samo Romi, iako škola nema službenu segregaciju razreda za djecu romske nacionalne manjine. Pitanja vezana za tu temu prilagođena su ovisno o mješovitosti

grupe učenika razreda kojima nastavnici predaju ovisno o zastupljenosti nacionalnih manjina u razrednom odjelu.

U teorijskom dijelu ovoga rada (Poglavlje 2.3. *Socioekonomska i društvena obilježja romske nacionalne manjine u Hrvatskoj – Međimurska županija*), navode se tri temelja za daljnja pitanja iz protokola za intervju koja su se postavljala sugovornicima. Pitanja su bila o obrazovanju, integraciji i diskriminaciji djece romske nacionalne manjine u osnovnim školama u kojima sugovornici predaju.

Uz pitanja iz protokola intervjua o djeci romske nacionalne manjine, bilo je nekoliko pitanja koja su se postavljala sugovornicima, a koja su se odnosila na roditelje učenika djece romske nacionalne manjine, ali i na suradnike u osnovnim školama u kojima predaju sugovornici.

5.3. Analiza podataka

Sudionicima je zaštićen identitet te će se u radu koristiti brojčane oznake (npr. N26, N32, N54...) prilikom analize intervjua i iznošenja rezultata. Svaki se intervju glasovno snimao, a snimani razgovori bili su transkribirani. Dobiveni podaci su se analizirali deduktivnom metodom te su prikazani u ovom radu. Pomoću deduktivne metode dolazi se do općih zaključaka s unaprijed postavljenim kriterijima koji se temelje na analizi pojedinačnih činjenica ili pojava. U ovom istraživanju koristila se tematska analiza pomoću koje se analiziraju dobiveni kvalitativni podatci tako da se povezuju u kategorije i razvrstaju u tematske cjeline koje definiraju tematski okvir istraživanja, u ovom slučaju obrazovanje, integraciju i diskriminaciju djece romske nacionalne manjine u Međimurskoj županiji. Ukošenim slovima su prikazana parafrazirana pitanja protokola intervjua koja su se postavljala sugovornicima, dok se najrelevantniji odgovori sugovornika predstavljaju sa ukošenim slovima između navodnika. Na sugovornike se u ovom radu, bez obzira na spol, referiramo u neutralnom muškom rodu zbog zaštite podataka.

5.4. Uzorak, provedba i problem istraživanja

Uzorak ovog istraživanja sačinjavaju nastavnici osnovnih škola na području Međimurske županije, a koje pohađaju djeca romske nacionalne manjine. Konkretnije, uzorak istraživanja sastojao se od 10 nastavnika iz 3 različite osnovne škole na području Međimurske županije, a koje imaju učenike romske nacionalne manjine. U istraživanju je sudjelovalo 9 žena i 1 muškarac. Provedbu ovog istraživanja odobrilo je Povjerenstvo Odsjeka za sociologiju za prosudbu etičnosti istraživanja na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Prije obavljanja samih intervjua bilo je potencijalno 17 sugovornika iz 5 različitih osnovnih škola. Neki sugovornici su prilikom dogovaranja detalja oko realizacije intervjua, odustali zbog različitih razloga. Od 7 sugovornika koji su odlučili ne sudjelovati u provedbi istraživanja, čak 3 su tražili pisani pristanak ravnatelja, odnosno tražili su da se pisana molba pošalje ravnatelju škole na odobrenje kako bi sugovornici sudjelovali u istraživanju. Bilo im je rečeno i poslano u e-mailu da je garantirana anonimnost i povjerljivost podataka te da se navedeni polustrukturirani intervjui održavaju neformalno, van škole, a sve zbog poštivanja etičkih standarda. Osim traženja slanja pisane molbe ravnatelju, 2 sugovornika tražila su da im se unaprijed pošalju pitanja kako bi pripremili odgovore, do čega nije došlo jer uzorak istraživanja ne bi bio relevantan, odnosno odgovori ne bi bili iskreni niti vjerodostojni te se samim time ne bi mogli moralno analizirati. Posljednja 2 sugovornika nikad nisu dali povratni odgovor, odnosno prestali su se javljati na pozive i nisu odgovarali na e-maileve.

6. REZULTATI I RASPRAVA

Pitanja iz protokola intervjua podijeljena su u 3 segmenta vezana za obrazovni život romske nacionalne manjine: obrazovanje, integracija i diskriminacija. Iako se svaki intervju analizirao, u ovom radu nisu prikazani svi odgovori svakog sudionika već samo oni koji najbolje ilustriraju dijelove analize, dok su generalna mišljenja i stavovi ostalih sugovornika izneseni prije i nakon citata.

6.1. Obrazovanje

Prvi segment pitanja odnosi se na obrazovne mogućnosti i ishode obrazovanja učenika romske nacionalne manjine. Ispitivani su stavovi nastavnika u Međimurskoj županiji o potrebi za prilagodbom nastavnih sadržaja te pristupu kod podučavanja. Ispitan je stav o potrebi za segregacijom učenika romske nacionalne manjine.

O *iskustvima i primjerima učitelja kod podučavanja djece romske nacionalne manjine* kod sugovornika (N32) uočavamo primjere pozitivnih i negativnih iskustva:

„{...} Pa ima i pozitivnih iskustva, naravno. Još uvijek ima djece koja jako dobro uče, koja su željna znanja i koja su željna napretka. Iako su u manjem broju nego učenici s kojima, nažalost, imam negativna iskustva u smislu da ili nisu dovoljno motivirani ili nisu zainteresirani općenito za školovanje pa prema tome niti za učenje stranog jezika. {...}“

(N32)

S jedne strane, sugovornici navode primjere učenika koji su vrlo motivirani, željni znanja i napretka, iako je takvih učenika u manjem broju u odnosu na one koji pokazuju manjak interesa za školu i učenje. Ovaj kontrast između učenika u školi s kojima imaju pozitivna iskustva i onih s negativnim, odraz je kompleksne dinamike u učionici gdje sugovornici često moraju balansirati između različitih potreba i razina motivacije učenika. Iskustva sugovornika također se kreću od pozitivnih do neutralnih, ovisno o njihovom dugogodišnjem iskustvu s učenicima:

„{...} Moja su pozitivna iskustva, ali je trebalo svoj rad stalno prilagođavati. Rad s njima ti je stalna prilagodba. Ne možeš furati redovni program. Znači nepisano, mi njima, bez potvrde, prilagođavamo, i načine rada i sadržaj rada i sve. Daješ mu sve što daješ i drugima, ali od njega tražiš onda na neki drugi način i imaš manje kriterije nego s

ostalima. {...}“ (N65)

Neki sugovornici naglašavaju kako su s vremenom razvili neutralan stav prema izazovima s kojima se suočavaju, dok drugi, koji imaju pozitivna iskustva, ističu važnost stalne prilagodbe pristupa u radu s djecom romske nacionalne manjine. Ova prilagodba nije uvijek formalno priznata, ali je nužna za stvaranje uvjeta u kojima učenici mogu napredovati u skladu sa svojim sposobnostima. Odgovori sugovornika pokazuju raznolika iskustva, od

pozitivnih do izazovnih. Nekoliko sugovornika ističe kako ponašanje i motivacija djece često ovise o situaciji kod kuće, što snažno utječe na njihov pristup obrazovanju i ozbiljnost u pohađanju nastave. Ova povezanost ukazuje na važnost socijalnog konteksta u kojem učenici romske nacionalne manjine odrastaju, što se reflektira u njihovom odnosu prema školi i obrazovanju u cjelini:

„{...} Šarolika. Ovisno o tome kakvo je stanje kod kuće, tako će dijete najčešće biti na nastavi. Ne mislim naravno na opće znanje, mislim i na ponašanje i na nekakvo shvaćanje ozbiljnosti pohađanja nastave. {...}“ (N26)

Što se tiče pristupa podučavanju i izazova s kojima su se nastavnici susretali u podučavanju djece romske nacionalne manjine, sugovornici navode niz faktora koji utječu na tijek i kompleksnost podučavanja djece romske nacionalne manjine. Ističe se nekoliko ključnih elemenata koji diferenciraju pristupe podučavanju djece romske nacionalne manjine naspram opće populacije. Jedan od najistaknutijih izazova koji sugovornici navode jest jezična barijera, pogotovo u nižim razredima gdje učenici romske nacionalne manjine često imaju poteškoća s usvajanjem gradiva zbog nedovoljnog poznavanja hrvatskog jezika. Ova jezična barijera utječe na njihov cjelokupni školski uspjeh, neovisno o njihovim intelektualnim sposobnostima. Naime, iako neki učenici pokazuju dobar potencijal, zbog slabijeg poznavanja hrvatskog jezika, njihovi se rezultati često ne odražavaju na očekivanoj razini. Hrvatski se jezik tako pojavljuje kao ključni faktor u njihovom obrazovnom iskustvu.

„{...} Ako su u miješanom razredu onda je po prilici isto kao i za sve, ako je čisti razred onda je možda malo, reklo bi se općenito blaži kriteriji, manje zahtjevnosti. Možda im se nekad skrati nešto glede programa i tako. {...} S izazovima? Pa ovako, znači prvo kod njih je teže uspostaviti, postići discipliniranost na satu. Onda je problem često i jezik, poznavanje jezika. A sad što se tiče ovako intelektualne sposobnosti, ima onih s dobrim sposobnostima, ima i prosječnih, ima i ispodprosječnih, ali jezik je problem. Netko može biti intelektualno dobar, ali zbog jezika onda postiže slabije rezultate. {...}“ (N54)

Osim jezične barijere, sugovornici ističu i važnost individualiziranog pristupa. Zbog različitih potreba i razina predznanja učenika, sugovornici često moraju prilagođavati nastavni program, koristeći metode poput višestrukog ponavljanja, vizualnih i glasovnih primjera te dodatnog vremena za obradu gradiva. Svjesni su da program predviđen

kurikulumom ponekad nije primjeren za potrebe učenika romske nacionalne manjine te su sugovornici prisiljeni modificirati ili skratiti pojedine dijelove gradiva kako bi olakšali učenicima njegovo savladavanje, što ukazuje na fleksibilnost i kreativnost sugovornika koji moraju osmisliti strategije koje nadilaze formalni nastavni plan. Sociokulturni aspekti također imaju značajan utjecaj na podučavanje djece romske nacionalne manjine. Sugovornici često spominju nedostatak podrške iz obitelji, što dovodi do manjka motivacije i zainteresiranosti djece za školovanje. Posebno je naglašeno da roditelji učenika, zbog raznih socijalnih i kulturnih razloga, ne pridaju veliku važnost obrazovanju, što dodatno otežava postizanje željenih rezultata. Navedeno potvrđuje i istraživanje *Uključivanje Roma u Hrvatsko društvo; obrazovanje i zapošljavanje* (Potočnik et al., 2020) gdje se ističe niska stopa završetka osnovne škole i prekid obrazovanja nakon osnovne škole.

„{...} Pa recimo izazovnije je s malima jer s njima se sad kreće od početka i treba ih jako puno motivirati. Znači koristimo sve one logičke i strateške neke ciljeve i metode. Pokušavam čim više im kroz pozitivne primjere svakodnevnog života pristupiti. Pokušavam im kroz višestruka ponavljanja, individualni pristupi, motivaciju, puno slikovnih primjera, glasovnih primjera kako ide u praksi i s time da im dajem jako puno vremena. Znači neke stvari, čak i kad već kurikulum predviđa da se tipa ne bi trebale podučavati duže od 2, 3, 4 sata, uzmemo si vremena pa podučavamo, ponavljamo duže. {...} Pa kao što sam rekla, znači izazovi su to što djeca na žalost dolaze iz takvih obitelji koje su još uvijek ne brinu dovoljno ili im nije stalo dovoljno do obrazovanja. Najveći izazov je zapravo taj manjak poticaja od kuće koji dolazi jer djeca jednostavno dolaze iz takve sredine u kojima, onako, pogotovo curice, čekaju neku izvjesnu dob samo da završe školovanje i rijetko kad pokazuju tu želju da se školaju. {...}“ (N32)

Segregirani razredi predstavljaju složen i kontroverzan aspekt obrazovanja djece romske nacionalne manjine. Sugovornici koji su radili u segregiranim razredima ističu nekoliko ključnih prednosti, ali i značajan broj mana istih. Od 10 sugovornika, 3 su u jednom trenutku predavali u segregiranim razredima (N26, N65, N55). Ostali sugovornici nisu sudjelovali u nastavi u segregiranom razredu stoga nisu mogli odgovoriti na pitanje o iskustvu, no svoje mišljenje su svakako iznijeli. Neki sugovornici vjeruju da je segregacija korisna za bolji rad učenika romske nacionalne manjine jer je moguće prilagoditi nastavni

proces njihovim potrebama i njihovom predznanju. Time je rad sugovornika olakšan jer mogu usporiti nastavu, prilagoditi tempo učenju i posvetiti više pažnje individualnim potrebama djece, a navedeno potvrđuje i sugovornica (N55) koja potvrđuje da segregirani razredi omogućuju dublju pažnju prema učenicima koji imaju osnovne poteškoće u savladavanju školskog pribora, jezika ili pak osnovnih vještina:

„{...} Iskreno da, zato jer imaju jako malo predznanje, ne razumiju, kod kuće govore samo na romskom jeziku, ne pričaju hrvatskim i velike su razlike. Predznanje im je jako slabo, općenito manipuliranje olovkom, gumicom, šiljilom, škarama... {...} Pa prednost je da im se možeš više posvetiti. Znači raditi možda malo sporijim tempom, više im se posvetiti u tom smislu. A nedostatak je onda što nemaju prijatelje s kojima bi više pričali hrvatski. Znači oni uglavnom pričaju onda međusobno romskim jezikom. {...}“ (N55)

Ipak, svi sugovornici spominju i velike nedostatke segregiranih razreda, a jedan od glavnih nedostataka jest taj da učenici romske nacionalne manjine, koji se nalaze u segregiranim razredima, imaju minimalan kontakt s vršnjacima opće populacije što dodatno otežava integraciju. Korištenje romskog jezika u segregiranim razredima također je jedan od bitnih nedostataka jer se time smanjuje mogućnost da djeca usvoje druge strane jezike, među kojima je i hrvatski jezik. Sugovornici naglašavaju da djeca uče od vršnjaka što pomaže u integraciji, a segregirani razredi to otežavaju.

„{...} Kad smo kod tih mana mi se trudimo da djeca romske nacionalne manjine dosegnu znanje Hrvata. Opet, možda sam se sad krivo izrazila, ali oni zapravo imaju puno toga za naučiti i od svojih vršnjaka. {...}“ (N26)

„{...} Prednost bi bila da manje mogu i manje znaju. Najviše je razlog jezik. I naravno, veliki broj djece i da nitko s njima ništa ne radi, niti prije, a naravno...“ (N65)

Iz dobivenih odgovora zaključujemo kako u školama u kojima su naši sugovornici zaposleni za vrijeme provedbe ove studije nije bilo segregiranih razreda niti je većina sugovornika imala priliku podučavati u takvim okolnostima. No, stavovi o segregiranim razredima su podijeljeni. Neki sugovornici smatraju da segregirani razredi olakšavaju rad s djecom koja imaju specifične potrebe, dok drugi smatraju da takva praksa može povećati osjećaj isključenosti i negativno utjecati na samopouzdanje te društvenu uključenost djece.

Postoje mišljenja da segregacija može biti korisna za romsku djecu s nižim predznanjem, ali da dugoročno gledano treba integrirati djecu romske nacionalne manjine s djecom većinske kulture. Sugovornik (N32) smatra da nema potrebe za segregiranim razredima, a svoje stajalište argumentira činjenicom da djeca uzajamno uče jedna od drugih i da opća populacija mora naučiti živjeti s Romima, a ne ih dodatno izdvajati iz društva. Samo jedan sugovornik ističe kako segregiranih razreda zakonski ne bi smjelo biti, no slaže se kako bi odvojeni razred išao u korist djeci koja se u njemu nalaze u pogledu praćenja nastave i usvajanja znanja.

Većina sugovornika nije prošla *specifičnu edukaciju ili stručno osposobljavanje za rad s djecom romske nacionalne manjine*, primjećuju da takvi programi nisu široko dostupni niti razvijeni, dok neki uopće ne znaju za postojanje takvih programa. Ipak, svi sugovornici vjeruju da postoji skup *osobnih i profesionalnih kompetencija nastavnika koje bi mogle biti ključne za uspješno podučavanje djece romske nacionalne manjine*. Temeljne kompetencije koje su nužne u ovakvim razredima su strpljivost, empatija, tolerancija i razumijevanje za kulturne razlike i okolnosti u kojima djeca romske nacionalne manjine žive, uz naglasak da je ljudski i pedagoški pristup bitniji od ostalih kompetencija. Uz navedeno, neki ističu potrebu za pedagoško-psihološkim kompetencijama kao i većim fokusom na metodike. Sugovornik (N65) spominje program *Korak po korak* kao dobar primjer pedagoškog pristupa koji je usmjeren na dijete i koji može pomoći u razvoju potrebnih vještina i znanja kod učenika romske nacionalne manjine. *Korak po korak* je mreža stručnjaka na Pučkom otvorenom učilištu koja djeluje od 2016. godine, a osnažuje odgojno-obrazovne djelatnike i druge stručne osobe, institucije, obitelji i zajednice sa ciljem osiguravanja najbolje prilike za pravilan razvoj kod sve djece i osigurati im dobrobit i iskustva učenja te razviti osjetljivost za društvenu pravdu⁴. Uz *Korak po korak*, sugovornik ističe važnost metode igre u radu s djecom, kao i potrebu za većom pedagoško-psihološkom podrškom, ne samo za romsku djecu, već i za ostalu djecu koja imaju specifične potrebe.

⁴ Korak po korak (2024). Pučko otvoreno učilište. URL: <https://www.korakpokorak.hr/> (17.09.2024)

„{...} Pa recimo imali smo, imali smo edukaciju Soroš korak po korak. I to je kao bilo indirektno namijenjeno baš za njihove edukacije. Ne znam da li si ti čula za taj korak po korak. To je učenje gdje ti je razred usmjeren na dijete. A to su jako, jako dobri pristupi podučavanju, gdje su jako dobre tehnike kroz igru pa se onda priđe toj djeci, i za svladavanja onih, svih vještina i socijalnih i odgojnih i obrazovnih. I svega. {...} Pa mislim da bi trebale te ustanove, koje obrazuju učitelje, nastavnike, trebali više... Metodike. Razredna nastava ima 6 metodika. {...} I pedagoško-psihološkoga obrazovanja više. Ne samo za romsku, nego već i naša druga djeca imaju sve više problema, možda i više nego Romi. {...}“ (N65)

„{...} Djelomično, ne baš ono u smislu da govorim romski jezik ali smo imali nekakve edukacije, tipa posvetiti im se, na koji način im pristupiti, koje metode rada i to. {...} A znači prvo trebaš biti tolerantan, uvažavati njihove različitosti, strpljiv, motivirati ih na neki način, poticati. Tolerancija uglavnom u svakom slučaju. {...}“ (N55)

Većina sugovornika slaže se kako edukacija za rad s djecom romske nacionalne manjine nije dovoljno razvijena, dok su ključne kompetencije koje smatraju važnima za rad u razredima s romskom djecom više povezane s osobnim kvalitetama kao što su strpljenje, empatija i tolerancija.

Na pitanje o *asistentima i pomagačima*, svi sugovornici pozitivno komentiraju prisutnost pomagača ili asistenata u nastavi. U sve tri škole prisutna je neka vrsta pomoćnog mehanizma u nastavi, bilo u obliku asistenta ili romskog pomagača, koji pomažu ne samo pojedincu, već razredu kao zajednici. U predškoli i nižim razredima romski su pomagači od velike važnosti jer učenici još nisu savladali hrvatski jezik, što znači da romski pomagači imaju ulogu jezične podrške kako bi učenici bolje razumjeli nastavni sadržaj. Oni prevode sadržaj na romski jezik, a kojeg nastavnik izlaže na hrvatskom jeziku što učenicima omogućava lakše razumijevanje i sudjelovanje u nastavi. Neki sugovornici naglašavaju kako romski pomagači prate učenike u svakodnevnim školskim aktivnostima, poput praćenja učenika u autobusu na putu do škole i iz škole, ali im i pomažu u pripremi knjiga i bilježnica za vrijeme nastave, pomažu im u organizaciji školskih zadataka i rješavanju domaćih zadaća. Sugovornik (N32) ističe kako su oni medijatori između škole i roditelja, ali i djece i učitelja, čime olakšavaju komunikaciju i bolje shvaćanje potreba djece romske nacionalne manjine.

Također spominje važnost romskih pomagača kod komunikacije s obiteljima romskih učenika jer često poznaju zajednicu i lakše im je stupiti u kontakt s obiteljima preko drugih veza, nego da to rade učitelji. I istraživanje *Uključivanje Roma u Hrvatsko društvo; žene, mladi i djeca* (Klasnić, Kunac, Rodik, 2020) ističe potrebu za većim brojem romskih pomagača.

„{...} A imamo i 4 romska pomagača kojima je zapravo cilj ta među-komunikacija upravo s djecom, koji prate djecu na autobus, sa autobusa, znači putuju s njima u školu, putuju s njima na povratku iz škole, do naselja, u školi rješavanju nekakve probleme ukoliko ne znam, učitelj ne može kontaktirati roditelja ako je djetetu loše, onda oni poznaju cijelo susjedstvo pa onda zovu kuma, brata, sestru jer su svi nekako povezani. {...} Bilo što vezano za to i pomognu nam nekad dešifrirati nešto. Možda se djeca boje reći učitelju ili nekome, a njih više znaju cijeli život, pa se možda njima malo više otvore. Tako da da, oni su neka vrsta medijatora između učitelja i djece. {...}“ (N32)

„{...} Imamo, imamo. Prvenstveno rade u nižim razredima. Pomažu im pri razumijevanju zadataka, pomažu im u samom nastavnom procesu. Vade knjige van, znači u biti pišu s njima nakon nastave zadaću, prate ih na autobus, odnosno imaju u biti njihov raspored i pomažu im u svemu što im taj dan zatreba. {...}“ (N34)

Osim romskih pomagača, u školama su prisutni asistenti za djecu kojoj je potrebna pomoć na nastavi, bilo da se radi o romskoj ili djeci opće populacije. Oni su najčešće prisutni u slučajevima gdje djeca imaju značajnije zdravstvene ili fizičke poteškoće, poput učenika sa lošim vidom. Ipak, sugovornik (N26) ukazuje na problem s pronalaženjem kvalificiranih romskih pomagača jer isti nemaju dovoljno autoriteta niti pedagoškog integriteta koji su posljedica problema vezanih za osobne navike, što može negativno utjecati na rad s djecom.

„{...} U našoj školi imamo i romske pomagače. {...} Osoba koja radi u obrazovno odgojnom sustavu mora biti stvarno odgojno obrazovni autoritet i toga se trebamo držati. {...}“ (N26)

Mišljenja o prilagođenosti postojećeg nastavnog plana i programa te uočene razlike u metodama podučavanja između razreda sa i bez djece romske nacionalne manjine pokazuju da većina sugovornika smatra kako on uopće nije prilagođen te predlažu izradu

kurikuluma kojemu bi u interesu bio jezik i kulturne potrebe romske djece. Jedan od glavnih problema koji se javlja u svim odgovorima jest jezična barijera s kojom se suočavaju učenici romske nacionalne manjine. Neki sugovornici navode da učenici ulaze u obrazovni sustav bez osnovnog znanja o jeziku i pismu hrvatskog jezika te zbog toga ne mogu pratiti gradivo. Ističu kako do toga dolazi jer učenici romske nacionalne manjine ne posvećuju dovoljno vremena za učenje hrvatskog jezika s obzirom na to da oni hrvatski jezik moraju usvojiti kao sekundarni jezik. Shodno tome, učenici romske nacionalne manjine nemaju temelje za nadovezivanje novostečenog obrazovanja jer su jezično zaostali u usporedbi s većinskom populacijom te su zbog navedenog, kod nekih sugovornika, zakinuti za znanje koje bi trebali steći u određenoj dobi. Uz navedeno, nekoliko sugovornika ističe kako trenutni nastavni plan i program nije prilagođen ni većinskoj populaciji, dok drugi navedeno demantiraju i smatraju da je nastavni plan i program prilagođen i djeci romske nacionalne manjine i većinskoj populaciji, no romski učenici nedovoljno koriste hrvatski jezik van škole, odnosno u svojoj obitelji i zajednici, stoga im je dodatno otežano usvajanje nastavnog sadržaja u školi. Sugovornici također ističu kako bi kulturne razlike i svakodnevne životne izazove trebalo integrirati u obrazovni sustav s obzirom da trenutni program ne uzima u obzir ni kulturološke ni socijalne specifičnosti djece romske nacionalne manjine.

„{...} Pa osobno smatram da nije baš ni našoj djeci prilagođen tako da u biti njima još manje. Tko slaže programe nije uzeo u obzir vrijeme u kojem živimo, uvjete u kojima oni žive, što oni mogu, što ne mogu i u biti složeni je idealan program koji, na žalost, oni, ne svi, znači dio njih ne može pratiti i tu dolazi onda u biti do problema. {...}“ (N34)

„{...} Mislim da je taj plan i program predviđen općenito za sve, znači oni bi trebali naučiti koristiti hrvatski jezik, a ne samo govoriti. Jer njima je to matična država u kojoj su rođeni, nisu se oni doselili tu. Premalo koriste hrvatski jezik u obiteljima. {...}“ (N55)

Sugovornici (N54) i (N55) napominju kako učenici romske nacionalne manjine nemaju poseban obrazovni program kao što to imaju učenici drugih nacionalnih manjina. Ipak, smatraju da je jedina prilagodba koju imaju u svojoj školi za djecu romske nacionalne manjine vidljiva kroz predmet romske kulture, koji predaje učiteljica romske nacionalnosti, a koji spada u C model nastave. Navedeni sugovornici potvrđuju postojanje C modela u svojoj školi, koji se odnosi na *Kurikulum za nastavni predmet: jezik i kultura romske*

nacionalne manjine u osnovnim i srednjim školama u Republici Hrvatskoj, no nisu dali opširniji odgovor osim da se radi o njegovanju romske kulture i tradicije.

Sugovornici potvrđuju kako svake godine, djeca romske nacionalne manjine, u osnovnoj školi u kojoj rade, djeca romske nacionalne manjine upisuju prve razrede, ali ujedno i napominju postojanje odgoda upisa u prvi razred, zbog vrlo niske razine predznanja. Što se tiče omjera romske djece i opće populacije, neke škole imaju i do 90% romskih učenika u cijeloj školi, što ovisi o koncentraciji romske populacije u zajednicama koje se nalaze u blizini škole. Školski uspjeh učenika romske nacionalne manjine varira, no u više slučajeva je nezadovoljavajući. Neki sugovornici ističu kako se interes, ponašanje i znanje učenika romske nacionalne manjine često razlikuje od većinske populacije. Iako većina učenika uspješno završi školsku godinu, neki učenici jedva završe, dok drugi zbog nedovoljnog znanja moraju ponavljati školsku godinu. Prema sugovornicima, rezultati su ipak zadovoljavajući u smislu da učenici ipak uspijevaju savladati osnovno gradivo, a mali broj učenika uspijeva postići vrlo dobre ili izvrsne rezultate. Sugovornik (N65) ističe fleksibilnost kriterija zbog okolnosti u kojima djeca romske nacionalne manjine žive pa se ocjenjivanje prilagođava širem kontekstu, kao što su obiteljski i socijalni problemi u zajednici. Primjetne su značajne razlike u školskom uspjehu uspoređujući učenike romske nacionalne manjine i opće populacije. Jedan od razloga za navedeno je zajednica iz koje dijete dolazi, gdje roditelji često ne pružaju dovoljno podrške u osnovnoškolskom obrazovanju, što rezultira manjom motivacijom, neorganizacijom i općenito lošim školskim navikama. Sugovornik (N55) ističe kako djeca romske nacionalne manjine u školu često dolaze bez osnovnog znanja o higijeni i bez socijalnih vještina, što im dodatno otežava uspjeh u školi.

„{...} Kod nas je to je veliki broj. Njih je čak do 75%. {...} E ovako, tu je sad jako različito.

Ovisi od podrške roditelja. Znači imamo one koji su odlični, imamo one koji se jedva provlače, a čak imamo i ponavljače. Znači ima svega, ali većina ih prolazi razrede. {...} Da, to zato jer nemaju podrške, nemaju znači ovoga, doma podršku roditelja i premalo vode brigu o tome. {...} Uključiti djecu u predškolski odgoj, u vrtiće, razgovarati više s njima na hrvatskom jeziku, baviti se njima u prvom redu. {...} Ne znaju, nemaju higijenske navike, ne znaju se počesljati, zavezati si jaknu, otići na WC... {...}“ (N55)

Kod svih se sugovornika naglašava potreba za poboljšanjem podrške kod djece romske nacionalne manjine u svrhu postizanja boljeg obrazovnog ishoda. Neki od prijedloga uključuju potrebu za predškolom i dnevnom praksom za djecu u kojima bi fokus bio na učenju hrvatskog jezika, ali ističu i važnost podrške i edukacije za roditelje koji nedovoljno potiču svoju djecu na učenje ili ne surađuju sa školom, što ima negativan utjecaj na motivaciju i uspjeh djeteta.

„{...} Ima, znači ove godine malo više. Nekakvih 20ak učenika koji se upisuju, 10ak je učenika Roma. {...} U kojima podučavam... dobri. Znači gradivo oni mogu pratiti, 1., 2. razred fokusiran na vokabular i tu djeca uživaju i to mogu usvojiti. {...} Ponavljaju učenici. {...} Prvenstveno možda uvođenje obavezne predškole, odnosno nekakve pripreme za osnovnu školu. Pa onda više tih pomagača, odnosno možda organiziranje nekakvog dodatnog učenja. Pri čemu mislim na dodatno učenje, hrvatskog prvenstveno i tih nekakvih osnovnih predmeta. Znači nakon škole, možda eventualno taj cjelodnevni boravak gdje bi se radilo s njima. Edukacija roditelja, razgovor s roditeljima, radionice, malo osvještavanje i njih. {...}“ (N34)

Uspoređujući odgovore intervjua i rezultata iz istraživanja *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo* (Potočnik et al., 2020), uočljivo je nekoliko zajedničkih i ključnih izazova obrazovanja djece romske nacionalne manjine u osnovnim školama. U oba se istraživanja javlja niska stopa završetka osnovne škole, jezične barijere i nedostatak podrške iz obitelji. Sugovornici navode, a istraživanje (Potočnik et al., 2020) potvrđuje, kako većina djece romske nacionalne manjine često u školu dolazi bez odgovarajućeg predznanja, što im otežava proces učenja i dobrih obrazovnih ishoda. Niža razina uspjeha u osnovnoj školi često rezultira prijevremenim prekidom obrazovanja, a sve je povezano sa socioekonomskim čimbenicima poput siromaštva, nezaposlenosti roditelja ili članova obitelji te nedostatak obiteljske podrške. Također, jezična barijera kod učenika romske nacionalne manjine često stvara problem u obrazovanju, pogotovo u nižim razredima, jer nemaju dovoljno predznanja u odnosu na većinsku populaciju za fluidno usvajanje hrvatskog jezika i praćenje nastavnog sadržaja. Ipak, u ovakvim situacijama pomažu romski pomagači koji služe kao prevoditelji s hrvatskog na romski jezik i obrnuto, osobito kod komunikacije učenika i nastavnika, ali i roditelja i nastavnika. Primjeri dobre prakse dokazuju kako uz pravu podršku obitelji, ali i

škole, djeca romske nacionalne manjine mogu postići dobre rezultate kako u obrazovanju, tako i u društvu.

6.2. Integracija

Druga grupa pitanja odnosila se na integraciju djece romske nacionalne manjine u osnovne škole, razrede i društvo van škole.

Na pitanje o *pristupu nastavnika prema djeci romske nacionalne manjine kod, na primjer ocjenjivanja, zadaća, pedagoških mjera, itd.* većina sugovornika odgovorila je da imaju jednak kriterij ocjenjivanja, zadaća i pravedan tretman prema svim učenicima. Svi se slažu kako je neophodno osigurati jednake uvjete za sve učenike neovisno o nacionalnosti radi izbjegavanja diskriminacije i nepravde. Neki sugovornici smatraju da ocjenjivanje treba biti jednako za sve učenike, uključujući metode ispitivanja znanja i ocjenjivanja jer bi se u suprotnom djeca klasificirala u različite „kategorije“ zbog društvene ili kulturne pozadine, što bi narušilo pravednost obrazovanja. Nagrade i kazne provode se tako da nikoga ne favoriziraju. Osim navedenog, uspostava pravila u učionici također je ključan element kod pristupa podučavanja u osnovnim školama s učenicima romske nacionalne manjine. Sugovornici su svjesni važnosti izbjegavanja bilo kakvog isticanja učenika, bilo ono pozitivno ili negativno, s ciljem stvaranja poštene i jednake atmosfere za sve učenike.

„{...} Predznanje nije svima isto, to smo svi svjesni. Ali mi, kao učitelji svim učenicima moramo ponuditi isti način ispitivanja i vrednovati ih kroz iste ispite, baš zbog toga jer bi, da to ne radimo, narušio bi se balans i ocjenjivanje više ne bi bilo ispravno. Znači tu bi onda radili veliki problem i tu bi onda u biti djecu svrstavali u različite koševе. {...}“ (N26)

Ipak, sugovornici ističu jedan od najvećih izazova s kojima se suočavaju, a to jest nestabilna obiteljska situacija u kojoj se nalaze mnoga djeca romske nacionalne manjine, što vrlo često negativno utječe na njihov obrazovni uspjeh. Unatoč naporima sugovornika da učenicima romske nacionalne manjine olakšaju i pomognu savladati zadano gradivo te da im ukažu na etički ispravne životne odluke, roditelji ipak imaju ključnu ulogu u obrazovnom uspjehu njihove djece, pogotovo kada je riječ o rješavanju domaćih zadaća, redovnom pohađanju nastave, ali i načinu ponašanja u školi i van škole.

Dakle prema sugovornicima, ali i istraživanju *Uključivanje Roma u Hrvatsko društvo; obrazovanje i zapošljavanje* (Potočnik et al., 2020), važnu ulogu kod *uspješne integracije* imaju roditelji djece romske nacionalne manjine čiji je uspjeh često povezan s uključenošću roditelja u njihovo obrazovanje pod čime se misli na poticanje na redovno pohađanje nastave i važnosti koju pridaju obrazovanju i razvoju djeteta. Sukladno navedenome, neki učenici bez obzira na nacionalnost, a zahvaljujući podršci roditelja i učitelja, dosegnu dovoljnu motivaciju i interes za pohađanjem nastave i obavljanjem školskih dužnosti. Posljedično tome postižu vrlo dobre ili odlične rezultate, sudjeluju u školskim aktivnostima i prihvaćeni su od ostalih vršnjaka. Takvi učenici vrlo često samostalno pokazuju inicijativu sudjelovanjem u izvannastavnim aktivnostima ili natjecanjima, što potvrđuje odgovor sugovornika (N32):

„{...} Znači imamo djecu... učenik koji je od 8 godina školovanja, 7 razreda prošao sa odličnim uspjehom. Romsko dijete. Samo jedan razred je prošao sa vrlo dobrim, mislim da 6. razred. I sad na kraju 8. razreda je čak nagrađen od strane ravnateljice to jest škole. Pokazuje jako dobro zanimanje za školu, izvrstan učenik koji je na sve strane. U svemu sudjeluje, djeca se dobro odnose prema njemu, i hrvatska i romska. Druži se i sa jednima i sa drugima. Išao je na natjecanja. {...}“ (N32)

S druge strane postoji veliki broj djece romske nacionalne manjine koja i dalje imaju *poteškoće u integraciji*, što je najčešće povezano s obiteljskom situacijom iz kojeg dolazi problematično ponašanje i vrlo mali stupanj brige o djeci. Takvi učenici u školu često dolaze bez osnovnih higijenskih navika i bez potrebnih osnovnih znanja za praćenje nastave. Učenici koji ponavljaju razred stariji su od svojih vršnjaka, što dodatno otežava njihovu integraciju u razredu. Zbog navedenog često imaju disciplinske probleme pa shodno tome izbjegavaju školske i izvannastavne aktivnosti, počinju gubiti interes za pohađanjem nastave, a neki čak ispisuju školu prije završetka osnovnoškolskog obrazovanja.

„{...} E pa recimo taj se jako teško jako integrira, taj koji je ponavljač bio. Dosta stariji od ovih. I onda je on ispao glavni u nedisciplini. A osim toga bio je, ma kaj budem rekla, lijen. Nije mu se dalo niti pisati niti rješavati ispite niti ništa, a mogao je i imao je mogućnost. To je bio loš. {...}“ (N65)

„{...} *Recimo imala sam curicu Romkinju koja je bila među najboljim učenicima, ali to je zato jer je bila podrška roditelja kod kuće. Svi su radili s njom. Dok sam recimo imala curicu koja maltene nije razumjela hrvatski jezik, nije znala one osnovne stvari. Niti počesljana nije došla, niti je znala ruke oprati sama, niti na WC ići... {...}*“ (N55)

U pogledu uspješne integracije djece romske nacionalne manjine, sugovornici u svom razredu *potiču asertivno ponašanje* prema svim učenicima jednako. Predani su stvaranju inkluzivnog okruženja u kojem su svi učenici ravnopravni i redovno potiču suradnju između djece u razredu, na međusobno upoznavanje i na izgradnji odnosa, pritom koristeći metode poput sustava nagrađivanja i kažnjavanja, darivanja za Božić i različite rasporede sjedenja, bez obzira na nacionalnost učenika. Tako sugovornik (N34) koristi tehniku nasumičnog sjedenja gdje je neizbježno provođenje zajedničkog vremena i boljeg upoznavanja među učenicima, bilo da se radi o romskim ili neromskim učenicima. Sugovornici ističu kako navedena praksa često pokazuje dobre rezultate te većina učenika s vremenom bude prihvaćena i lakše surađuje s ostatkom razreda.

„{...} *Da, naravno. I mislim da dosta uspješno jer razrednik sam. {...} Poticanje znači... nema. Sustav nagrade i kazne, kao i uvijek. Nema izdvajanja, nema preferiranja, nema šikaniranja, radili smo na tome i na roditeljskim sastancima, i na satovima razreda. Imamo radionice. {...}*“ (N32)

„{...} *Potičem. Pa dosta uspješno. Mislim prihvaćaju se djeca već međusobno, jedino tehnika slučajni odabir pa sjede kako im dođe u biti pa se onda međusobno upoznaju jer su prisiljeni mjesec dana zajedno sjediti i onda upoznaju jedni druge. Tako da s vremenom u biti se oni dosta upoznaju. {...}*“ (N34)

Ipak, sugovornici su svjesni da uspjeh integracije ovisi o individualnim karakteristikama učenika kao i njihovim osobnim preferencijama. Ističu da povremeno dolazi do manjih ispada bijesa ili sukoba među učenicima, no ti problemi se rješavaju razgovorom i poticanjem na izgradnji međusobnog poštivanja. Neki sugovornici ističu kako sukobe najčešće započinju romski učenici međusobno. Nekad znaju zadirivati i ostale učenike, a oni se drže po strani kako bi izbjegli svađu s romskom djecom. Iako su takvi ispadi rijetki, dok i nastanu se učenici uz intervenciju sugovornika brzo primire. Zna se dogoditi da dođe do nesporazuma od strane učenika prema sugovorniku, gdje se učenici romske nacionalne

manjine osjećaju manje voljeno od neromskih učenika. Sugovornik (N55) objašnjava da se ovakvi nesporazumi rješavaju otvorenim dijalogom te djeca shvate da u razredu nema diskriminacije i da su sve obveze i prava jednaka za svu djecu.

„{...} Da. Bili smo evo, uglavnom uspješni. Osim u par primjera kad se znalo „je vi više volite hrvate, mi smo Romi“ kad su oni to isticali, ali ja to nikad nisam rekla i kroz razgovor se vid'lo da nije dijete u pravu i onda je rekla „je pa niste vi to nikad rekli“ i tak u tom smislu. Znači kroz razgovor toleriramo jedni druge. {...}“ (N55)

Najbitniji čimbenik koji, prema svim sugovornicima, služi kao *preduvjet za bolju integraciju djece romske nacionalne manjine* jest veća i ažurnija uključenost roditelja u obrazovanje njihove djece. Roditelji romskih učenika često redovito ne prate rad svoje djece u školi i ne komuniciraju s učiteljima. S učenicima romske nacionalne manjine potrebno je aktivno raditi na komunikaciji, ukazati im na bitnost redovitog pohađanja nastave i razviti odgovornost za obavljanje školskih obaveza. Sugovornici se slažu kako škola već radi na integraciji djece romske nacionalne manjine kroz razne radionice i interaktivne aktivnosti, ali i pomoću predškolskog odgoja koji je i dalje nedovoljno zastupljen u ovakvim školama. Ovakva vrsta predškolskog odgoja ključni je korak u pripremi djece romske nacionalne manjine za školu. Sugovornici smatraju da bi sva djeca trebala imati omogućen rani razvoj osnovnih vještina potrebnih za osnovnu školu i besplatan upis u vrtiće u svrhu bolje socijalizacije u ranoj dobi. Nekoliko sugovornika naglašava cjelodnevnu nastavu kao pozitivno i korisno rješenje za učenike romske nacionalne manjine koja već pohađaju školu jer na taj način djeci omogućuju provođenje više vremena u strukturiranom okruženju, uz pristup toplim obrocima, pomoći kod rješavanja domaćih zadaća i osnovnim uvjetima za učenje. Navedeno bi im pomoglo jer bi tako izbjegli nepovoljne obiteljske uvjete u kojima nemaju podršku ni osnovne uvjete za učenje.

„{...} Morali bi se više međusobno družiti, ne samo u školi nego i izvan škole. Prihvaćati pravila ponašanja. {...} Dobro mi smo imali radionice i za roditelje, radionice za djecu, imamo predškolski odgoj pa u toku predškole i razredne nastave različite radionice i za roditelje, na koji se način oni kao roditelji moraju brinuti i pripremiti za djecu. {...} Ne, nego ih upisivati, prisiliti da upisuju djecu u vrtiće, da ih pripreme za školu. Organizirati

im, znači da se moraju brinut, znači ne samo davati novce nego ih prisiliti da se brinu za tu djecu. A ne samo dobivati socijalnu pomoć i mi smo problem riješili. {...}“ (N55)

S druge strane, neki sugovornici smatraju kako bi država trebala bolje kontrolirati korištenje socijalne pomoći i poticati na „odgovornije“ raspolaganje dobivenim sredstvima. Romska naselja u posljednje vrijeme često dobivaju različite infrastrukture i sredstva bez vlastitog ulaganja, a naglasak se stavlja na romske obitelji koje ovise o socijalnim naknadama, što sustavno smanjuje motivaciju različitih generacija u obitelji u pogledu obrazovanja i kasnijeg zapošljavanja.

„{...} Škola? Pa, mi se trudimo koliko možemo. Mislim ne znam. Sve im se već nudi, sad koliko oni to prihvate i koliko se to njih uhvati. {...} Ministarstvo bi moralo prvo malo im kontrolirati to trošenje sredstava što dobe, znači socijalne pomoći. Dobro ima sad ono što im daju u robi pa im ne daju u novcu, ali još uvijek se oni snađu da to zamijene za novac pa si kupuju svašta. Znači tu. Onda što ja znam, recimo, naselja njihova. Oni praktički sve dobe što drugi moraju plaćati, od infrastrukture, legalizacija i tak dalje. To bi ih malo mogli stisnuti, da zasluže sami za to. {...}“ (N54)

Interakcija djece romske nacionalne manjine s općom populacijom u slobodnom vremenu vrlo je ograničena. Većina sugovornika negirala je druženje djece van škole što može proizaći iz socijalne isključenosti. Iako djeca romske nacionalne manjine u školskom okruženju relativno dobro funkcioniraju s općom populacijom jer ih sugovornici potiču na suradnju i ljubaznost, u slobodno vrijeme i izvan škole radi se o skroz drugačijoj situaciji. Komunikacija i igra van škole je rijetka, djeca su puno distanciranija nego u školi, a neki sugovornici se slažu da kontakt djece van škole gotovo ni ne postoji. Glavni razlog tome su romska naselja koja se nalaze na samom rubu sela, pa su tako romska djeca odsječena od ostalih vršnjaka iz škole. Iako sugovornici ne negiraju druženje za vrijeme školskih aktivnosti poput tjelesnog ili užine, slažu se da se djeca međusobno ne posjećuju niti se smatraju pravim prijateljima koje bi pozvali na rođendan ili druženje. Problemi poput prijevoza učenika dodatno otežavaju pohađanje izvannastavnih aktivnosti kao što su sportske ili umjetničke aktivnosti. Unatoč svemu, neki sugovornici primjećuju da se djeca romske nacionalne manjine i opća populacija druže i igraju dok čekaju školski autobus ili ako sudjeluju u nekim zajedničkim školskim ili izvannastavnim aktivnostima. No i dalje postoji jasna barijera kod

romske djece, koja se manifestira kroz nedostatak socijalizacije i aktivnosti u slobodnom vremenu s ostatkom populacije.

„{...} E to je apsolutna rijetkost. Kod kuće, mislim, nisam nikad čula nekakav baš kvalitetan primjer gdje bi roditelji pričali o tome kako im cvate prijateljstvo. Djeca pod budnim okom učitelja naizgled funkcioniraju dobro, ali ja mislim da jednom kad se maknu iz škole, da kontakta između Hrvata i Roma baš i nema. I da se još uvijek borimo s tim van škole. Puno, puno oštrije nego što to bude u školi kad učitelj drži mir između djece. {...}“

(N26)

„{...} To ne. Zato jer su već i drugačiji odnosi među ostalom djecom. Čuj, ne idu na rođendane jer su dislocirani, nisu u istom naselju. Ali ovako da se igraju i dok je igra slobodna, ili druženje dapače. Jer ovi (učenici dominantne kulture) imaju bogatija iskustva i onda ove (učenike romske nacionalne manjine) zanimaju te neke stvari. A uključeni su i u zborove i u sve slobodne izvannastavne aktivnosti, možda izvanškolske, koliko god sam ja preporučivala, bilo da je bio za pjevanje ili sport, preporučila roditeljima „uključite ih“ pa ga nisu uključili. „Je tko će ga voziti“, pa djeca su nam samostalna ako on poslije nastave može s biciklom doći u grad, onda se može i dovesti i na tu neku izvanškolsku aktivnost.

{...}“ (N65)

Dobiveni rezultati ukazuju na to kako većina škola ne provodi formalnu segregaciju u obrazovanju poput segregiranih razreda, no rasprava o segregiranim razredima stvara podijeljena mišljenja među sugovornicima. Neki smatraju da bi se u takvim razredima lakše omogućio prilagođeni pristup djeci, dok drugi vjeruju da bi se time poticala daljnja marginalizacija djece romske nacionalne manjine. I sugovornici i istraživanje (Potočnik et al., 2020) upozoravaju na potencijalnu opasnost segregacije, koja može dovesti do daljnje marginalizacije što će negativno utjecati na uspješnu integraciju u društvo i obrazovne ishode djece romske nacionalne manjine. Obje studije naglašavaju potrebu za specifičnim nastavnim planom i programom, prilagođenim kulturnim i jezičnim potrebama romske djece, s obzirom na to da postojeći nastavni plan i program ne zadovoljava potrebe učenika koji ne vladaju hrvatskim jezikom. Također, istaknuta je potreba za edukacijom nastavnika o kulturnim razlikama i boljim metodama u načinu rada s romskom nacionalnom manjinom. Potvrđuje se postojanje osnovne škole sa 100% romskim učenicima u Međimurskom selu, a razlog

tome je što u tom istom selu svake godine broj opće populacije pada, a broj romske populacije raste. Uz navedeno, roditelji opće populacije često svoju djecu upisuju u druge područne i osnovne škole jer ne žele da im djeca idu u školu gdje su svi učenici Romi. Time dolazi do neformalne segregacije gdje učenici romske nacionalne manjine nemaju priliku biti integrirani s učenicima opće populacije iako ne postoji formalno određena segregacija. Potvrđuje se i niska razina socijalizacije romske djece izvan škole s općom populacijom, a ističe se kako je Međimurje na dnu ljestvice socijalne integracije djece romske nacionalne manjine.

6.3. Diskriminacija

Posljednja grupa pitanja odnosila se na diskriminacije u obrazovnom sustavu, ali i u svakodnevnom životu. Uz navedeno su nas zanimali i odnosi roditelja prema djeci i nastavnicima u osnovnim školama koje njihova djeca pohađaju.

Diskriminacija u osnovnim školama u kojima rade sugovornici nije toliko izražena, a neki smatraju da je razlog tome većinski sastav romske nacionalne manjine u školi. Sugovornici vjeruju da se škole općenito trude izbjeći bilo kakvu vrstu diskriminacije te da se učenici romske nacionalne manjine tretiraju kao i ostali učenici koji pohađaju školu. Sugovornici naglašavaju da su svi učenici jednako prihvaćeni, ali su njihovo ponašanje i odnos prema radu ključni faktor za uspješnu integraciju. Što se tiče *primjera segregacije ili diskriminacije*, sugovornici smatraju da se i segregacija i diskriminacija uglavnom odnose na pojedine situacije i da to nije sustavni problem. Nekoliko je sugovornika spomenulo kako je njihova škola u prošlosti bila predmetom tužbi na osnovi segregiranih razreda koji su bili sačinjavani od učenika romske nacionalne manjine. Prema Grdešiću (1989) ključni elementi moći su subjekt i objekt, odnosno dvije strane koje nisu identične, ali se mogu promatrati kao dio istog sustava. Moć se realizira kao utjecaj koji vrši ili može vršiti jedan dio društva (opća populacija) nad drugim (romska nacionalna manjina), gdje drugi dio nema mogućnost ukloniti taj utjecaj. Trebalo bi se uzeti u obzir kako je u ovom slučaju subjekt opća populacija, dok je objekt romska nacionalna manjina. Neki sugovornici imaju stav da se učenici romske nacionalne manjine nekad osjećaju diskriminirano, iako od strane sugovornika nema objektivnih razloga za takav osjećaj. Drugi pak smatraju da u diskriminatornim situacijama,

romska djeca su ta koja potiču sukobe koji se na kraju riješe mirnim putem, bez ozbiljnih problema. Sugovornik (N34) priznaje da ima razlika u postupanju prema djeci romske nacionalne manjine, ali sve zbog pedagoških razloga poput prilagođavanja kriterija ocjenjivanja s obzirom na smanjena očekivanja jer se od njih ne očekuje da postanu doktori ili inženjeri. S druge strane, od drugih učenika se očekuje više nego bi se možda trebalo očekivati. Sugovornik smatra da je takva prilagodba programa i ocjenjivanja nužna, ne kao oblik diskriminacije, već kao oblik prilagođavanja za očekivanja i interese učenika.

„{...} Iskustva diskriminacije... Po meni nema diskriminacije. Jedino što je bilo pred 10 godina tužba, ali to nije bila samo naša škola... baš zbog tih razreda. To je bila zajednička tužba baš protiv škola. Ne bih ja rekao da ima negdje segregacije po bilo kojem segmentu.

Netko drugi će reći da možda ima. {...}“ (N54)

{...} I ta djeca koja i jesu bila hrvatska, neki jesu pojedinci se držali sa strane. Nisu nikad hrvatska djeca izazivala sukobe niti su tražila, ne znam, nekakve probleme ili slično. Uvijek bi to bilo obrnuto nažalost. Romska djeca bi uvijek nešto prva potaknula pa bi se nekako hrvatska našla nekako u tom cijelom đumbusu, ali onda se opet tražilo što, kako i gdje, tko je kriv i riješila se svaka situacija. Ništa dramatičnije ili ozbiljnije. Uglavnom su djeca bila u redu, tolerantna. {...}“ (N32)

Svi sugovornici prepoznaju postojanje kulturoloških razlika između djece romske nacionalne manjine i opće populacije, no većina smatra kako te razlike ne predstavljaju problem niti izazivaju konflikte. Također, svi sugovornici tvrde da nisu uočili kulturološke stereotipe, bilo od strane nastavnika ili drugog osoblja škole, iako se iz nekih njihovih odgovora može primijetiti stereotipno razmišljanje. Za neke, problem predstavljaju razlike u ponašanjima, stavovima i vrijednostima koje se rješavaju komunikacijom i prilagodbom. Sugovornik (N55) smatra kako razlike među djecom postaju sve izraženije s godinama, posebice ulaskom u pubertet gdje se pridodaje važnost kulturološkim razlikama. Romska djeca su svjesna svog socioekonomskog statusa te se često srame što su siromašna. Iako socioekonomski status nije predmet za ismijavanje kod opće odrasle populacije, kod vršnjačke populacije navedeno može biti razlog zbog kojeg se romska djeca ipak izoliraju od drugih i povlače se sa strane. U situacijama kad nisu izolirani, sugovornici se slažu da su romska djeca bučnija i živahnija, češće se zadirkuju i igraju, ali i uništavaju stvari kad su

frustrirana što je neobično s obzirom na socioekonomski status koji ima njihova obitelj. Usprkos tome, sugovornici tvrde kako su kulturološki stereotipi i predrasude među osobljem škole uglavnom prošli nezapaženo. Devet od deset sugovornika je negativno odgovorilo na pitanje o postojanju stereotipa, naglašavajući kako škola radi s poštovanjem i ljubavi prema svoj djeci jednako, bez obzira na njihovu nacionalnost.

„{...} Znači kulturološke razlike... Djeca koja, ima tu puno toga ali općenito njihove navike. Prvo problemi u govoru, integracija, onda ne znam na primjer, puno njih još uvijek, roditelji žive na socijalnoj pomoći, socijalnu pomoć primaju, dolaze iz osiromašenih obitelji, možda djeca nemaju najnoviju obuću, najnoviju odjeću, nemaju najnovije mobitele. Djeca znaju da su siromašna, ali recimo hrvatska djeca se nikad ne bi rugala na toj osnovi „ti si siromašan“ ili tako. Ali mislim da se djeca iz romskih manjina, tih mjesta, osjećaju i dalje, i znaju, i osjećaju se postiđeno. {...}“ (N32)

„{...} Koja bi sad baš bila kulturološka razlika... Oni su po temperamentu življi, mi smo malo hladniji. I to se naravno na djeci vidi. Možda su oni malo više, recimo nisu štedljivi kao naša djeca. Oni često, recimo uzet će olovku i potrgat će ju. Nije rijetkost ako se razljute da tuku s mobitelom po stolu i takve stvari. Iako teško dođu do nekih stvari, ali uopće im nije problem to uništiti. Ne znam, naša djeca em bi bila više kažnjena i ne pada im tako na pamet uništavati stvari kao Romima. {...}“ (N54)

Sugovornici koriste različite strategije za uključivanje djece romske nacionalne manjine kako bi se osjećala uključeno i ravnopravno u razredu. Većina ističe važnost emocionalne povezanosti, empatije i prilagodbe metodologije učenja potrebama djece romske nacionalne manjine. Koriste strategije koje učenicima olakšavaju učenje gradiva na nastavi kroz empatiju i zajedništvo jer je očekivano da romska djeca kod kuće nemaju mira ni vremena za učenje. Također koriste sustav nagrada i kazni kako bi se učenici motivirali da sudjeluju na nastavi i da poštuju pravila: na primjer sakupljanje zvjezdica za aktivno sudjelovanje na nastavi što na kraju rezultira ocjenom, dok nepoštivanje i kršenje pravila rezultira usmenim ispitom. Navedena metoda pomaže kod održavanja discipline i učenju pravila ponašanja jer se neka djeca romske nacionalne manjine ne susreću sa strukturiranim okruženjem kod kuće. Sugovornik (N65) navodi primjer učenice koja kod kuće čuva mlađu braću i sestre jer joj roditelji većinu dana nisu prisutni, što ugrožava njen obrazovni uspjeh.

Zbog navedenog je potrebno omogućiti što više boravka i rada u školi, a smanjiti pritisak, posebice za djecu koja kod kuće nemaju podršku. Neki sugovornici koriste individualizirani pristup, za što moraju biti svjesni sposobnosti i mogućih izazova kod svakog učenika pa prilagođavaju zadatke, više ih uključuju u aktivnosti i područja u kojima mogu uspjeti, a minimiziraju one aktivnosti i područja gdje mogu imati poteškoća, sve sa svrhom izbjegavanja stvaranja razlika među učenicima. S druge strane, sugovornik (N54) ističe kako ima jednak tretman prema svim učenicima, naglašavajući da svi učenici polažu jednake ispite te se ocjenjuju prema kriterijima koji vrijede jednako za sve.

„{...} Bilo je takvih situacija, znači učenici kod mene u razredu. Konkretno im nije dozvoljeno da pričaju bez da dignu ruku. Iako doma, naravno, ne možemo utjecati na to. Ali upozoreni su prvo usmeno, naravno, dva puta. Onda imaju, ako se treći put ne odazovu na moje upozorenje, onda slijedi usmeno ispitivanje. Znači netko tko može pričati, moraju naučiti da poštuju učitelja. To je nekakva kazna, ajmo to tako reći. A nagrada, skupljamo za praćenje i slično, skupljamo pluseve, to jest zvjezdice, do broja 5 i onda iz aktivnosti imaju peticu. Tako da eto, onda ih motiviramo isto. {...}“ (N32)

„{...} S obzirom da ih poznajem, onda znam tko je u kojem području kakav i onda njega uključim u to područje i više nego možda ostalu djecu, tamo gdje znam da će biti problema, tamo ga isključim. Ili ga uključim minimalno da se ne vidi ta razlika. {...}“ (N34)

„{...} Dok je bilo kakva aktivnost, gledam stvarno da nitko ne bude zakinut. Imam jednake ispite i jednako ocjenjujem. {...}“ (N54)

Posljednji set pitanja odnosio se na roditelje djece romske nacionalne manjine, na jezične barijere koje se javljaju između roditelja i nastavnika te roditeljske kompetencije koje otkrivaju složenost odnosa učitelja i roditelja djece romske nacionalne manjine. Iako postoje primjeri pozitivnih interakcija i odnosa gdje su roditelji komunikativni, redovno dolaze na roditeljske sastanke i generalno brinu o svojoj djeci, naglasak je ipak na izazovima u komunikaciji, obrazovanju roditelja i njihovim kompetencijama. Većina roditelja ne pokazuje dovoljno interesa za sudjelovanje u obrazovnom životu i ne pridaje važnost usvajanju obrazovnih ishoda njihove djece. Razlog tome jest, prema stavu nekih sugovornika, niski stupanj obrazovanja, a neki roditelji djece romske nacionalne manjine često su nepismeni pa se potpisuju slovom X na važnim dokumentima, uz dopunu njihovog

imena od strane učitelja. Takvi roditelji često odbijaju prisustvovati na roditeljskim sastancima, odbijaju se javiti na telefonski poziv te odbijaju bilo kakvu vrstu suradnje. Ovakav nedostatak komunikacije i povratnih informacija negativno utječe na djecu i njihov uspjeh zato što roditelji ne dobivaju potrebne informacije o napretku njihove djece, a sugovornici ne mogu pravilno reagirati na probleme s kojima se susreću. Neki sugovornici smatraju kako je komunikacija s roditeljima učenika romske nacionalne manjine na jezičnoj razini dobra, no glavni problem je inicijativa koju roditelji često ne pokazuju. Neki sugovornici primjećuju kako roditelji rijetko poduzimaju potrebne mjere za poboljšanja obrazovanja njihove djece, što rezultira nedostatkom ljubavi, stabilnosti i podrške. Nedostatak roditeljske kompetencije povezan je s niskom razinom obrazovanja i određenim društvenim uvjetima u kojima žive. Sugovornik (N34) se slaže kako većina roditelja djece romske nacionalne manjine dolazi iz manje obrazovanih zajednica te djeci nisu u mogućnosti pružiti odgovarajuću podršku u učenju kod kuće.

„{...} Roditelji su šareni i njihov odabir odgoja je šaren. I čim je odabir odgoja sličan onome što znamo kao „normalan odgoj“, to je i roditelj komunikativniji. Ako roditelj brine o svojem djetetu, ne zanemaruje ga, ako je to dijete voljeno, zbrinuto, onda će i roditelj tako reagirati na učitelja. Tu komunikacija često bude najnormalnija. {...} Postoje roditelji koji su nepismeni, ne znaju se ni potpisati. Imali smo situacije gdje su roditelji doslovno umjesto svog potpisa stavljali X i naravno, pored se moralo dopisati da je roditelj na žalost, nepismen. {...}“ (N26)

„{...} Evo kao što sam rekla, komunikacija je u redu. Roditelji nemaju baš previše jezičnih barijera, to su odrasli ljudi, sve to riješimo. {...} To su roditelji koji su vjerojatno djecu imali mladi, koji ni sami nisu završili školovanje, nisu izašli možda iz naselja. Žive u malim, skučenim uvjetima. Raspoložu kulturom i sredstvima općeg znanja kojim raspoložu, na žalost vrlo malim. Jer tu ima nekih roditelja koji jesu na jako dobroj razini, oni pariraju roditeljima hrvatske djece, zaposleni su, kulturni, školovani i tako dalje. {...}“ (N32)

Ipak, sugovornik (N65) ističe kako je u posljednje vrijeme došlo do značajnog pomaka u obrazovanju mladih roditelja romske nacionalne manjine. Oni su obrazovaniji, govore i pišu hrvatski jezik te aktivnije sudjeluju u obrazovnom životu svoje djece.

Sugovornik (N54) potvrđuje kako su roditelji s višim obrazovanjem često više uključeni i njihova djeca postižu bolje školske rezultate.

„{...} Napredak je u svemu pa tako i u toj komunikaciji s roditeljima. Pogotovo sad ovi mlađi koji dobro govore jezik i koji su zaposleni i koji imaju i manje djece, koji nisu „nabrijani“ protiv svega i „Mi smo diskriminirani, mi smo ovo mi smo ono“. Mislim da bi to trebalo prestati na nivou države i svega. {...}“ (N65)

„{...} Mislim kad bi bili obrazovaniji, onda bi bio bolji uspjeh. Jer vidi se kod onih koji imaju srednju školu, djeca onda stvarno bolji uspjeh postižu. {...}“ (N54)

Prema istraživanju (Rašić et al., 2020), glavnu prepreku uspješnoj integraciji djece romske nacionalne manjine u društvo čine predrasude i socijalna distanca. Za razliku od navedenog istraživanja, sugovornici ovog istraživanja navode kako u njihovim osnovnim školama nema otvorene diskriminacije, odnosno javlja se kroz suptilne načine, u obliku nižih očekivanja u ostvarenju obrazovnog ishoda djece romske nacionalne manjine naspram opće populacije. Djeca romske nacionalne manjine se još suočavaju i s problemima integracije, ne samo u školskom okruženju već i u svakodnevnom životu i društvu, gdje se djeca opće populacije ne socijaliziraju s romskom djecom u slobodnom vremenu zbog predrasuda i stigmatizacije. Istraživanje (Rašić et al., 2020) predlaže mjere za smanjenje diskriminacije, što ipak nije dovoljno jer se te mjere moraju u potpunosti provesti u praksi, dok sugovornici ovog istraživanja predlažu mjere poput osvješćivanja kulturnih razlika te neku vrstu edukacije koja bi pospješila integraciju, a smanjila diskriminaciju i segregaciju djece romske nacionalne manjine u škole, ali i u samo društvo.

7. OGRANIČENJA ISTRAŽIVANJA I PREPORUKE

Neka od ograničenja spomenuta su u poglavlju 5.4. *Uzorak, provedba i problem istraživanja*, a to je odbijanje sudjelovanja potencijalnih sugovornika u istraživanju zbog različitih razloga. Najveći broj potencijalnih sugovornika je tražio slanje pisane molbe ravnatelju škole na odobrenje kako bi mogli sudjelovati u ovom istraživanju, iako im je bilo rečeno i napisano u pozivnom pismu da suglasnost ravnatelja nije potrebna. Pojedini potencijalni sugovornici su se prestali javljati ili odgovarati na poslane e-maile, dok su neki pristali na intervju pod uvjetom da im se pošalju pitanja kako bi unaprijed pripremili odgovore za intervju, što se nije moglo uzeti u obzir jer bi se time smanjila vjerodostojnost odgovora i ne bi se mogli kvalitetno analizirati. Osim navedenih razloga koji su nas ograničili na manji broj sugovornika, ograničenje se javilo i kod dogovora oko termina provedbe intervjua zbog male količine slobodnog vremena sugovornika i ne pronalaženja adekvatnog prostora za realizaciju intervjua. Nekim sudionicima nije bilo primjereno obavljati intervju u njihovom kućanstvu ili u kafiću pa su drugi sugovornici, koji rade s njima u školi i koji su ih preporučili za istraživanje, ponudili da se intervju provede u njihovom kućanstvu. Ipak, nisu se svi sugovornici koji su sudjelovali u istraživanju osjećali ugodno dijeliti svoja iskustva i stavove o djeci romske nacionalne manjine razgovorom licem u lice, stoga su im odgovori bili ograničeni, općenitiji i kraći, bez da su ih naknadno popratili primjerima iz prakse.

Budući istraživači ove teme morali bi uzeti u obzir da je ova tema vrlo osjetljiva, pogotovo jer se radi o djeci romske nacionalne manjine. Potrebno je motivirati sugovornike, ali i educirati roditelje djece romske nacionalne manjine o važnosti istraživanja za pronalaženje rješenja i uspješniju integraciju djece romske nacionalne manjine u društvo. Posebnu pozornost treba posvetiti predškolskom odgoju, budući da je nespремnost za osnovnu školu česta prepreka uspjehu djece romske nacionalne manjine. Važno je obratiti pozornost na socio-ekonomske izazove s kojima se suočavaju romska djeca, uključujući siromaštvo, nedostatak sredstava i adekvatnog stanovanja te nedostatak podrške od ukućana, što znatno utječe na njihove obrazovne ishode. Uz navedeno, važno je istražiti koje korake obrazovni sustav poduzima, ili ne poduzima, kako bi smanjio segregaciju i poboljšao integraciju. Istraživači bi trebali ispitati u kojoj mjeri obrazovni sustav prepoznaje kulturne i jezične specifičnosti romske djece, preispitujući dostupnost dvojezičnih materijala. Preporučuju se i analize istraživanja o učinkovitoj provedbi sveobuhvatnih politika, poput

spomenutog Nacionalnog plana za uključivanje Roma⁵, gdje bi se preispitalo koliki utjecaj imaju te politike na obrazovne ishode romske djece, ali i jesu li adekvatno implementirane na lokalnim razinama. Potrebna je i cjelokupna uključenost lokalne zajednice s obzirom na to da je romska nacionalna manjina tamo zastupljena. Zbog toga se preporuča da se buduća istraživanja provode na razini cijele županije gdje bi iz svake škole sudjelovao veći broj sudionika. Trebao bi se izbjegavati uzorak na manjem broju škola jer bi se većim uzorkom dobili precizniji podaci. Također je potrebno pratiti obrazovne ishode djece romske nacionalne manjine kako bi bolje razumjeli prepreke i poboljšali podršku na svim razinama obrazovanja, što uključuje osnovnoškolsko, srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje. Interdisciplinarni pristup u suradnji s drugim stručnjacima poput pedagoga ili psihologa omogućuju bolje razumijevanje problematike integracije djece romske nacionalne manjine, što bi se svakako trebalo uzeti u obzir kod budućih istraživanja. Potrebno je educirati i motivirati nastavnike, ali i roditelje djece romske nacionalne manjine na važnost provedbe ovakvih istraživanja i rezultate koje ona daju u svrhu poboljšanja integracije djece romske nacionalne manjine u obrazovanje, ali i u društvo. Uvjerenje sudionika da su njihova iskustva i stavovi bitni za razumijevanje i poboljšanje situacije, potencijalno povećava njihovu želju za sudjelovanjem u istraživanju te pružanju iskrenih i opširnih odgovora što olakšava pronalaženje odgovora i rješenja. Mjesta intervjuja trebaju biti neutralna, a sudionici trebaju biti unaprijed obaviješteni o uvjetima i trajanju intervjuja kako bi se osiguralo njihovo aktivno i ugodno sudjelovanje. S obzirom da su neki potencijalni sugovornici ovog istraživanja tražili pisana pitanja unaprijed, budući istraživači mogli bi razmotriti korištenje anketa, u slučajevima gdje se ne bi ugrozila vjerodostojnost dobivenih podataka, poput online upitnika gdje bi sugovornici samostalno i anonimno upisivali svoje odgovore.

⁵ Nacionalni plan za uključivanje Roma za razdoblje od 2021. do 2027. godine (2021). Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske

8. ZAKLJUČAK

Kod djece romske nacionalne manjine u Međimurskim osnovnim školama uočavamo izazove vezane za obrazovanje, integraciju i diskriminaciju. Kod obrazovanja se javlja niska stopa završetka osnovne škole, visoka stopa napuštanja škole zbog socioekonomskih čimbenika, poput siromaštva i jezičnih barijera te nedostatak podrške iz obitelji i zajednice. Segregirani razredi se u ispitanim Međimurskim školama ne prakticiraju. Iako su samo neki od sugovornika u nekom periodu svog zaposlenja predavali u segregiranim razredima, mišljenja su podijeljena. Dio sugovornika smatra da bi se u takvim razredima lakše omogućio prilagođeni pristup djeci, dok drugi dio vjeruje da bi se time poticala daljnja marginalizacija djece romske nacionalne manjine. Naglašava se potreba za prilagođenim nastavnim planom i programom, edukacijama i obukama nastavnika o kulturnim razlikama, ali i za povećanim brojem romskih pomagača koji će biti stalno zaposleni u školi. Nepoznavanje hrvatskog jezika i pisma onemogućuje komunikaciju i jasno razumijevanje sadržaja nastave. Unatoč tome, ispitanici se slažu kako ključnu ulogu u komunikaciji s djecom i njihovim roditeljima koja nemaju usvojen hrvatski jezik, imaju asistenti i romski pomagači. Neki sugovornici navode da trenutni nastavni plan i program nije adekvatno prilagođen djeci romske nacionalne manjine zbog nedovoljnog poznavanja hrvatskog jezika koji bi u 1. razredu trebao biti donekle usvojen. Predrasude i socijalna segregacija i dalje usporavaju integraciju što je vidljivo kod rijetkog druženja opće populacije s djecom romske nacionalne manjine. Prema sugovornicima, veliki broj romske djece i dalje ima poteškoće u integraciji zbog nedostatka podrške obitelji koji za sobom vuče probleme u ponašajnu i različite kulturne norme koje odudaraju od većinskog stanovništva. Ipak, u ovom radu se pružaju i primjeri uspješne integracije, gdje uz podršku obitelji i škole učenici romske nacionalne manjine postižu bolje rezultate i uspješnije se integriraju u društvo. Zbog navedenoga je važna rana socijalizacija, što podrazumijeva uključivanje djece romske nacionalne manjine u predškolski program gdje bi pravovremeno naučili hrvatski jezik i osnovna znanja poput higijene, bontona, itd.. Važna je i suradnju roditelja i škole, odnosno organizacija nekakvih vrsta radionica za roditelje i djecu romske nacionalne manjine kao i uvođenje dodatnih programa u škole koji potiču socijalnu uključenost. Sugovornici negiraju postojanje značajne diskriminacije među nastavnicima i osobljem u školama prema djeci romske nacionalne manjine, iako smo iz njihovih odgovora mogli uočiti diskriminatorno razmišljanje. Ipak, priznaju da uočavaju suptilne oblike predrasuda u obliku kulturnih predrasuda i nižih očekivanja ishoda

obrazovanja djece romske nacionalne manjine u usporedbi s općom populacijom. Kulturološke razlike između romske nacionalne manjine i opće populacije uvelike utječu na integraciju djece u škole i razrede.

Literatura:

1. Buljan, I. (2021). Izvještavanje o rezultatima kvalitativnih istraživanja. *Zdravstveni glasnik*, 7 (2): 49-58.
2. Državni zavod za statistiku. URL: <https://dzs.gov.hr/u-fokusu/popis-2021/88>
3. Eurydice. (2023). *Osnovnoškolski odgoj i obrazovanje*. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/hr/national-education-systems/croatia/osnovnoskolski-odgoj-i-obrazovanje>, (20.07.2024.)
4. Grdešić, I. (1989). *Elementi procesualne definicije pojma moći*, Politička misao: časopis za politologiju, 26 (4): 107-116.
5. Heinz-Günther Stobbe, M. (1996). Predrasude - stereotipi - slike o neprijatelju. *Crkva u svijetu : Crkva u svijetu*, 31 (4): 417-425.
6. Klasnić K., Kunac S., Rodik P., (2020). *Uključivanje Roma u Hrvatsko društvo; žene, mladi i djeca*. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.
7. Korak po korak (2024). *Pučko otvoreno učilište*. URL: <https://www.korakpokorak.hr/> (17.09.2024)
8. Miličević, F., Dolenc, D. (2009). *Razvoj socijalne dimenzije u obrazovanju: izvještaj za Hrvatsku*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kroatien/06848.pdf>, (20.07.2024).
9. *Nacionalni plan za uključivanje Roma za razdoblje od 2021. do 2027. godine* (2021). Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.
10. Novak, J. (2004). Romska zajednica i međunarodne institucije: tek relativan uspjeh zaštite ljudskih i manjinskih prava. *Migracijske i etničke teme*, 20 (4): 403–432.
11. *Odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu kojim se služe*, (2024). Vlada Republike Hrvatske. Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. URL: <https://ljudskaprava.gov.hr/nacionalne-manjine/polozaj-i-prava-pripadnika-nacionalnih-manjina-u-republici-hrvatskoj/odgoj-i-obrazovanje-na-jeziku-i-pismu-kojim-se-sluzu/621>, (13.07.2024.)
12. Posavec, K. (2000). Sociokulturna obilježja i položaj Roma u Europi – od izгона do integracije. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 9 (2-3) (46-47): 229-250.
13. Potočnik D., Maslić Seršić D., Karajić N. (2020). *Uključivanje Roma u Hrvatsko društvo; obrazovanje i zapošljavanje*. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.
14. Rašić N., Lucić D., Galić B., Karajić N. (2020). *Uključivanje Roma u Hrvatsko društvo; identitet, socijalna distanca i iskustvo diskriminacije*. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.

15. Škiljan, F., Babić, D. (2014). Romi u Podravini i Međimurju i uključenost u hrvatsko društvo: od predrasuda i stigmatizacije do socijalne distance i diskriminacije. *Podravina : časopis za geografska i povijesna multidisciplinarna istraživanja*, 13 (25): 141-159.
16. Šlezak, H. (2009). Prostorna segregacija romskog stanovništva u Međimurskoj županiji. *Hrvatski geografski glasnik*, 71 (2): 65-81.
17. Šlezak, H. (2010). Prirodno kretanje romskog stanovništva u Međimurskoj županiji - slučaj romskog naselja Kuršanec. *Hrvatski geografski glasnik*, 72 (2): 77-97.
18. Šlezak, H. (2013). Uloga Roma u demografskim resursima Međimurske županije. *Sociologija i prostor : časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 51 (1) (195): 21-43. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/150107>.
19. Šlezak, H., Belić, T. (2019). Projekcije kretanja romske populacije u Međimurju - put od manjine ka većini. *Geoadria*, 24 (2): 141-167.
20. Šlezak, H., Šakaja, L. (2012). Prostorni aspekti socijalne distance prema Romima. *Hrvatski geografski glasnik*, 74 (1): 91-109.
21. Štambuk, M. (2000). Romi u društvenom prostoru Hrvatske. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 9 (2-3): 197-210.
22. Šućur, Z., (2000): Romi kao marginalna skupina, *Društvena istraživanja*, 9 (2-3), 211-227.
23. Šućur, Z. (2004). Utjecaj sociodemografskih čimbenika na poimanje romskoga roditeljstva i odrastanja, *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 13 (4-5) (72-73): 843-865.
24. Tomšić, M., Bakić-Tomić, Lj. (2015). The perception of the public about the Roma minority in the field Međimurje county. *Mediji, kultura i odnosi s javnostima*, 6 (2): 172-180.
25. *Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj (2014. - 2020.)*, (2014). Zagreb: Radna skupina za izradu i praćenje provedbe strategije borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti. URL: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Strategije/Strategija%20borbe%20protiv%20siroma%C5%A1tva.pdf>, (13.07.2024)

SAŽETAK

Rad istražuje integraciju i diskriminaciju djece romske nacionalne manjine u osnovnim školama Međimurske županije kroz pogled nastavnika s ciljem analize stvarnog stanja i praksi integracije. Osim integracije i diskriminacije, rad uz pomoć prethodnih istraživanja i popisa stanovništva iz 2021. godine ispituje povezanost osnovnoškolskog obrazovanja s mjestom stanovanja, ali i stigmatizaciju povezanu s prostornom segregacijom što je često rezultat uvjeta u kojima se nalaze romska naselja. Istraživanje se provelo koristeći metodu polustrukturiranog intervjua s posebnim naglaskom na poštivanje etičkih standarda i osiguranje anonimnosti sudionika. Odgovori su se tematski analizirali u tri djela radi iznošenja ključnih obrazaca i identifikacije preporuka za unapređenje obrazovnih ishoda i asimilacije u društvo. Fokus istraživanja je na stavovima nastavnika o potrebi za segregiranim razredima, o integraciji te razlikama u provođenju nastavnog programa u razredima u kojima su prisutna djeca romske nacionalne manjine.

Ključne riječi: obrazovanje, integracija, segregacija, diskriminacija, obitelj

SUMMARY

The paper investigates the integration and discrimination of children of the Roma national minority in the primary schools of Međimurje County through the perspective of teachers with the aim of analyzing the actual situation and practices of integration. In addition to integration and discrimination, the work, with the help of previous research and the 2021 population census, examines the connection between primary school education and place of residence, as well as stigma associated with spatial segregation, which is often the result of the conditions in which Roma settlements are located. The research was conducted using the semi-structured interview method with special emphasis on respecting ethical standards and ensuring the anonymity of the participants. The responses were thematically analyzed in three parts in order to present key patterns and identify recommendations for improving educational outcomes and assimilation into society. The focus of the research is on teachers' views on the need for segregated classes, on integration and differences in the implementation of the curriculum in classes where there are children of the Roma national minority.

Key words: education, integration, segregation, discrimination, family